

İRAK'IN EKONOMİK POTANSİYELİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRME

İktisadi Araştırmalar Bölümü
Ocak 2015

İRAK

Resmi Adı:	Irak Cumhuriyeti
Yönetim Biçimi:	Parlamber Demokrası
Resmi Dil:	Arapça, Kürtçe
Başkent:	Bağdat
Diğer Önemli Şehirleri:	Musul, Basra, Erbil, Süleymaniye
Yüzölçümü:	438.317 km ²
Nüfus: (2013)	34.776.000
Komşuları (Sınır uzunluğu):	İran (1.458 km), Suudi Arabistan (814 km), Suriye (605 km), Türkiye (352 km), Kuveyt (240 km), Ürdün (181 km)
GSYH (2013)	229,3 milyar USD
Reel GSYH Büyümesi (2013)	%4,2
Kişi Başına GSYH (2013)	6.594 USD
Tüketici Enflasyonu (2013)	%3,1
İşsizlik Oranı (2013)	%15,1
Para Birimi:	Yeni Irak Dınarı (1 USD=1.166 Yeni Irak Dınarı)
Üyesi Olduğu Uluslararası Kuruluşlar:	AMF, UN, CAEU, WTO- gözlemci, FAO, G-77, IAEA, IBRD, ICAO, IDA, ILO, IMF, IMO, Interpol, IOC, ISO, ITU, IDB, OIC, MIGA, NAM, OAPEC, OPEC, UNCTAD, UNESCO, UNIDO, UNWTO, UPU, WCO, WFTU, WHO, WIPO, WMO

Kaynak: IMF

I. Giriş	3
II. Irak'a İlişkin Genel Bilgiler.....	3
a. Irak'ın Yakın Tarihi ve Mevcut Siyasi Gelişmeler.....	3
b. Coğrafi Konum ve İdari Yapı	5
c. Nüfus ve Demografik Yapı	7
III. Irak Ekonomisi.....	7
a. Makroekonomik Göstergeler.....	7
a.1. Büyüme	8
a.2. İstihdam.....	9
a.3. Dış Ticaret ve Cari İşlemler Dengesi.....	10
a.4. Kamu Maliyesi.....	11
a.5. Finansal Piyasalar	13
a.6. Para Politikası ve Enflasyon	13
b. Başlıca Sektörlerdeki Gelişmeler	14
b.1. Petrol ve Doğalgaz Sektörü	14
b.1.i. Rafineriler.....	17
b.1.ii. Irak Petrollerinin İhracatı	17
b.1.iii. KBY ile Sorunlar ve Kuzey Irak Petrolleri.....	18
b.2. Enerji Üretimi ve Dağıtım Sektörü	20
b.3. Telekomünikasyon Sektörü.....	20
b.4. Konut Sektörü	21
b.5. Tarım Sektörü.....	21
IV. Irak'ta Bankacılık ve Finans Sektörü.....	22
V. Irak'ta Yatırım Ortamı	28
VI. Irak-Türkiye İlişkileri.....	29
a. Dış Ticaret.....	29
b. Doğrudan Yatırımlar	33
c. Müteahhitlik ve İnşaat Sektörü.....	33
d. Enerji Sektörü.....	34
VII. Genel Değerlendirme	35
SWOT (GZFT) ANALİZİ.....	37

I. Giriş

Körfez ülkeleri arasında Suudi Arabistan ve İran'dan sonra yüzölçümü bakımından 3. en büyük ülke olan Irak, gerek stratejik konumu gerekse zengin petrol rezervleri ile ekonomik açıdan büyük bir potansiyel barındırmaktadır. Devlet başkanı Saddam Hüseyin döneminde sürekli gündemde olan savaşlar ve ambargolar, 2003 yılındaki ABD müdahalesinin sonrasında ise etnik ve mezhepsel bölünmüşlüğü belirginleşmesine bağlı olarak ortaya çıkan güvenlik sorunları ülkenin potansiyelini tam olarak yansıtmaya engel olmuştur. Söz konusu sorunlara rağmen 2010-2013 yılları arasında Irak ekonomisi dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri arasında yer almıştır.

Savaş ve batılı ülkelerin müdahaleleri sonrası büyük yıkıma uğrayan ülkede altyapı ve konut sektörlerinde yatırım ihtiyacı oldukça yüksektir. Irak hükümetinin en büyük gelir kaynağı olan petrol sektörünün dışındaki diğer sanayi sektörlerini de geliştirme stratejisi yatırım ihtiyacını daha da artırmaktadır. 2013-2017 dönemini kapsayan Ulusal Kalkınma Planı'nda yatırım harcamalarının 357 milyar USD olacağı belirtilmiştir.

Ülkede çok sayıda yabancı firma konut sektörü başta olmak üzere altyapı inşaatı ve petrol üretimi sektörlerine yoğun ilgi göstermektedir. Yatırım harcamalarının yüksek seviyesi yabancı finans kuruluşlarının da bölgeye ilgisini artırmıştır. Irak'a ilk etapta bölgesel aktör niteliğindeki bankalar ilgi göstermiş, sonraki aşamada ise global ölçekli bankalar ülkede faaliyet göstermeye başlamıştır.

Ekonomik açıdan büyük bir potansiyele sahip olmasına rağmen, son dönemde radikal sünni militanlardan oluşan İslam Devleti (İD, eski adıyla IŞİD) adlı örgütün ülkenin önemli bir bölümünü ele geçirmesi, Irak'a ilişkin en önemli sorunlar olarak kabul edilen güvenlik ve istikrarsızlık problemlerini yeniden gündeme getirmiştir. Önümüzdeki dönemde Irak'ta yaşanacak gelişmeler, ülkenin bütünlüğünün ve dolayısıyla iş yapabilmeye ortamının nasıl şekilleneceği konusunda belirleyici olması bakımından büyük önem arz etmektedir.

II. Irak'a İlişkin Genel Bilgiler

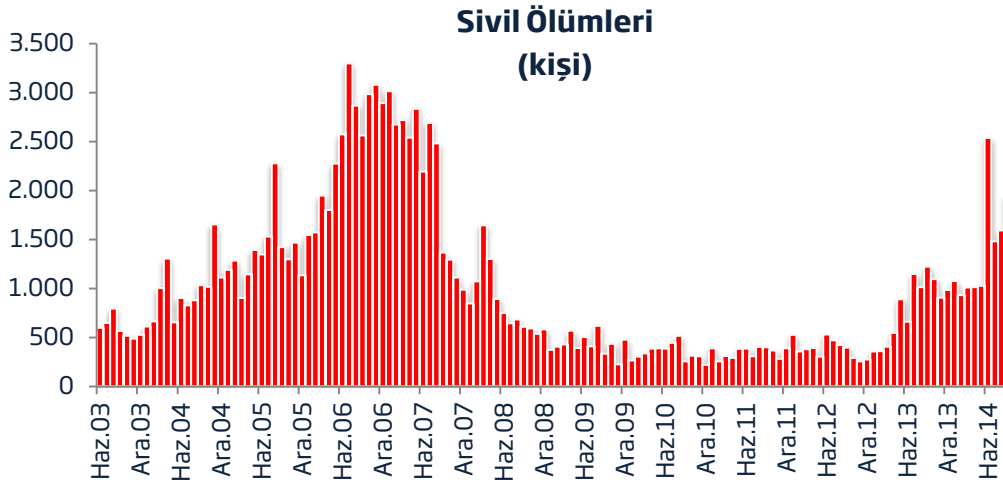
a. Irak'ın Yakın Tarihi ve Mevcut Siyasi Gelişmeler

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından İngiltere tarafından işgal edilen Irak, 1932'de krallık olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. 1958'de cumhuriyet ilan edilmesine rağmen, ülke otoriter devlet başkanları tarafından yönetilmeye devam edilmiştir. 1979'da Baas Partisi lideri Saddam Hüseyin, söz konusu devlet başkanlarının sonuncusu olarak iktidara gelmiştir. Saddam Hüseyin'in başa geçmesinin ardından Irak komşu ülkelere karşı agresif bir politika izlemeye başlamıştır. 1980'de İran'la 8 yıl süren bir savaşa giren Irak, Ağustos 1990'da ise güney komşusu Kuveyt'i işgal etmiştir. Ancak, bu işgal karşısında Ocak 1991'de ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri Irak'a müdahale etmiş ve Körfez Savaşı'nın ardından Irak birlikleri Kuveyt'ten çekilmek zorunda kalmıştır. Mart 2003'te ise ABD ve müttefiklerinden oluşan koalisyon güçleri kitle imha silahlarına sahip olduğu ve teröre destek verdiği gerekçesiyle Irak'a müdahalede bulunmuş ve Saddam Hüseyin

rejimini devirmiştir. ABD'nin askeri müdahalesinin ardından Irak'ta Birleşmiş Milletler gözetiminde ve ABD öncülüğünde yeni bir yönetim kurulmuştur. Bu dönemde, Irak devletinin tüm istihbarat ve güvenlik birimleri dağıtılmış ve yeniden yapılandırma sürecine girilmiştir. Bu gelişmeler paralelinde ülkede asayiş olayları belirgin artış kaydetmiştir. Ülkede özellikle mezhepsel çatışmaların artması nedeniyle 2004-2007 döneminde sivil ölümleri en üst seviyelere ulaşmıştır.

15 Ekim 2005 tarihinde Irak'ta yeni anayasa taslağı %66 oranındaki katılımı gerçekleştirilen halk oylamasında kabul edilmiştir. Anayasanın kabulünün ardından 15 Aralık 2005 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlerde Celal Talabani Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Talabani, Nuri El-Maliki'yi hükümeti kurmakla görevlendirmiş ve yeni Irak Hükümeti 20 Mayıs 2006 tarihinde kurulmuştur.

Yaklaşık 9 yıl boyunca Irak'ta fiziki varlığını sürdüren ABD, Aralık 2011 itibarıyla son birliklerini ülkeden çekmiştir. ABD askerlerinin çekilmesinin ardından ülkede azalan asayiş olayları, 2013 yılının son aylarından itibaren yeniden artış kaydetmeye başlamıştır. Bu dönemde Sünni nüfus Irak yönetiminde yeteri kadar temsil edilmediklerini belirtirken, Suriye'deki iç savaşın yarattığı uygun ortamda güçlenen radikal Sünni örgütler önce Irak Şam İslam Devleti (İŞİD), sonra da İslam Devleti (İD) adıyla ilan ettikleri bir yapı içerisinde Irak'ta da etkin olmaya başlamıştır. Haziran 2014'te İD örgütü taarruza geçmiş ve kuzey yönündeki mal ve petrol ticaretinde kritik öneme sahip Musul kentini ele geçirmiştir. İD örgütü saldırılarını ilerleyen günlerde de sürdürmüş ve başkent Bağdat'a yönelmiştir. Örgütün etkinliğini artırmasıyla birlikte yaşanan sivil ölümleri de önemli ölçüde artmış ve Irak'ta bir güvenlik zafiyeti ortaya çıkmıştır. Mevcut gelişmeler, ülkede halen güvenlik açısından istikrarın sağlanamadığına işaret etmektedir.

Kaynak: Iraq Body Count

TC Dışişleri Bakanlığı Irak'ta yaşanan olaylar karşısında 14 Haziran 2014'te kriz masası kurmuş ve Musul, Kerkük, Selahaddin, Anbar, Diyala, Bağdat, Basra, Babil, Necef, Kerbela, Vasit, Maysan, Kadisiye, Musenna ve Dikar'da yaşayan ya da iş yapan Türk vatandaşlarına ülkeyi terk etme ve bölgeye seyahat etmeme uyarısında bulunmuştur. Irak'ta yaşanan olaylar neticesinde ülkede

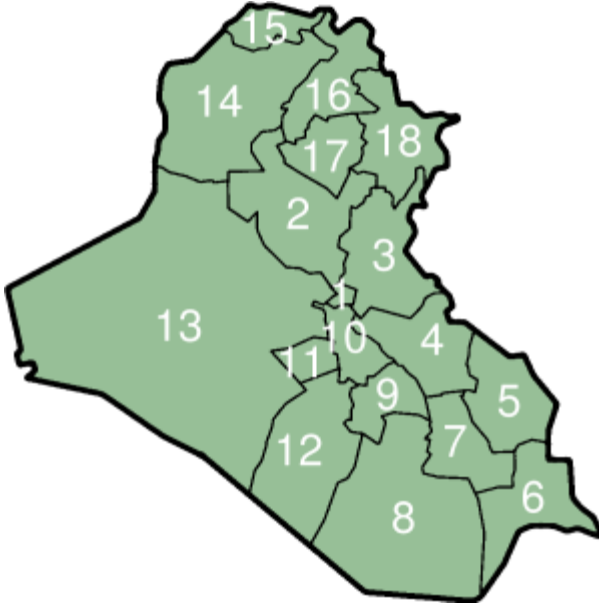
faaliyet gösteren Türk bankaları riskli bölgelerde yer alan şubelerinde faaliyetlerini geçici olarak durdurmuştur.

Son dönemde artan güvenlik sorunları nedeniyle diğer bazı uluslararası şirketler de Irak'taki faaliyetlerini gözden geçirmiştir. Bağdat ve Erbil'de şubesi bulunan ve Temmuz ayı sonunda Basra'da şube açmayı planlayan Standard Chartered Bank, Bağdat'taki şubesinin faaliyetlerine bir süreliğine ara vermiştir. 2013 yılında Bağdat'ta temsilcilik açan Citibank da Irak'taki faaliyetlerini Umman ve Ürdün'e kaydırmıştır. İD'nin petrol sahalarının bulunduğu Kürt bölgesine ilerlemesinin ardından ise, bölgede faaliyet gösteren ABD'li petrol şirketleri (Exxon ve Chevron) de personelini geçici süreyle Irak'tan tahliye etmiştir. Irak'ta bu gelişmeler yaşanırken son genel seçimler 30 Nisan 2014'te yapılmış ve meclisteki 328 sandalyenin dağılımı belirlenmiştir. Irak yasaları çerçevesinde Cumhurbaşkanı ve Başbakan meclis tarafından seçilmektedir. Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesinin ardından teamül gereği Irak'ta Cumhurbaşkanlığı görevini Kürtler, Başbakanlığı Şiiler, Meclis Başkanlığı'nı ise Sünniler üstlenmektedir. Seçimlerden El Maliki'nin başında bulunduğu Hukuk Devleti Koalisyonu galip çıkmış ancak, tek başına hükümet kurmak için yeterli çoğunluğu elde edememiştir. İD'nin Bağdat'a doğru ilerlemesinin ardından ABD'nin yardım için ileri sürdüğü, tüm mezhep gruplarını kapsayıcı ve Maliki'nin bulunmadığı bir hükümet ön koşuluna rağmen Maliki'nin adaylıkta ısrar etmesi devlet kademesinde krize neden olmuştur. 15 Temmuz'da ılımlı sünni politikacı Selim Ceburi meclis başkanı olarak seçilmiştir. Irak anayasasına göre meclis başkanının seçilmesinin ardından 30 gün içinde cumhurbaşkanının seçilmesi gerekmektedir. Nitekim, 24 Temmuz'da Kürt kökenli aday Fuad Masum cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. İzleyen 15 gün içinde başbakanlık için adayını açıklama zorunluluğu bulunan cumhurbaşkanı, Maliki'nin uzlaşmaz tutumu nedeniyle bu süreyi aşmış, ilerleyen günlerde ise Haydar El Abadi'ye hükümeti kurma görevini vermiştir. İlk etapta bu karara karşı çıkan Maliki, izleyen günlerde uluslararası kamuoyunun da baskısıyla Haydar El Abadi'ye hükümeti kurma görevinin verilmesine razı olmuştur.

b. Coğrafi Konum ve İdari Yapı

Irak, kuzeyde Türkiye, batıda Suriye ve Ürdün, doğuda İran, güneyde Kuveyt, Suudi Arabistan ve Basra Körfezi ile çevrilidir. Ülkenin kuzeyi dağlık bölgelerden, batısı çöl topraklarından; doğu ve güney kısımları ise geniş ve verimli arazilerden oluşmaktadır. Türkiye'de doğan ve diyagonal olarak ülkeyi keserek Basra Körfezi'ne dökülen Fırat ve Dicle nehirleri ülkenin en önemli su kaynaklarıdır. Ülkede yerleşim bölgelerinin çoğu bu nehirlerin kıyısında yer almaktadır.

Başkenti Bağdat olan Irak, 18 ayrı ilden oluşmakta ve her bir ilin bir başkenti bulunmaktadır. Irak'ta ayrıca merkezi hükümete ek olarak ülkenin kuzeyindeki üç ili (Duhok, Erbil, Süleymaniye) kapsayan yarı otonom bir bölgesel yönetim (Kürdistan Bölgesel Yönetimi-KBY) yer almaktadır.

İl / Başkent

1. Bağdat / Bağdat
2. Selahaddin / Tikrit
3. Diyala / Bakuba
4. Vasit / Kut
5. Maysan / Amara
6. Basra / Basra
7. Dikar / Nasiriye
8. Mutanna / Samava
9. Kadisiye / Divaniye
10. Babil / Hilla
11. Kerbela / Kerbela
12. Necef / Necef
13. Anbar / Ramadi
14. Nineve / Musul
15. Duhok / Duhok
16. Erbil / Erbil
17. Kerkük / Kerkük
18. Süleymaniye / Süleymaniye

Irak'ta bölgeler arasında çeşitli açılardan büyük farklılıklar bulunmaktadır. Kürtlerin yaşadığı ve zengin petrol rezervlerine sahip kuzey bölgesi, Kürtlerin kendi oluşturduğu peşmerge güçlerinin sayesinde sağlanan nispeten güvenli iş ortamıyla ekonomik aktivite bakımından daha istikrarlı bir görünüm arz etmektedir. Birleşmiş Milletler'in (BM) hazırladığı Binyıl Kalkınma Hedefleri istatistikleri de kuzey bölgesinde fakirliğin daha az olduğunu ve bölgenin sosyal gelişmişlik açısından ülkenin geri kalanından daha ileride olduğunu göstermektedir. Son dönemde yaşanan gelişmeler de bağımsızlık açısından KBY'nin elini güçlendirmiştir. KBY, kendi petrolünün ihracını Türkiye aracılığıyla gerçekleştirmeye başlamış ve İD örgütünün yarattığı kaos ortamında, statüsü uzun yıllardır tartışmalı olan Kerkük'ü ele geçirmiştir. Önümüzdeki dönemde de gerek daha güvenli yapısı gerekse ekonomik potansiyeli bakımından bu bölgenin gelişmeye açık olduğu düşünülmektedir.

Irak'ın yüksek potansiyele sahip diğer bölgeleri arasında başkent Bağdat ile güney bölgesinde yer alan ve limanların bulunduğu Basra dikkat çekmektedir. Nüfus bakımından Irak'ın en büyük, Ortadoğu'nun ise Kahire ve Tahran'dan sonra en büyük 3. şehri olan Bağdat, tarihsel olarak ekonomik aktivitenin yoğunlaştığı bir merkez olmuştur. Dış ticaret faaliyetleri bakımından Irak için önemli bir merkez durumunda olan Basra da ülkenin KBY dışında kalan kısmının en gelişmiş illeri arasında yer almaktadır. Nitekim yabancı bankaların şube açma konusunda KBY ve Bağdat'tan sonra Basra'yı tercih etmeleri bu durumu teyit etmektedir.

c. Nüfus ve Demografik Yapı

2013 yılı itibarıyla Irak'ın nüfusu 34,8 milyon kişidir. Irak'ta nüfusun %75-80'lik kısmını Araplar, %15-20'lik kısmını ise Kürtler oluşturmaktadır. Geri kalan %5'lik kısım ise büyük ölçüde Türkmenlerden oluşmaktadır. Nüfusun tamamına yakınının Müslüman olduğu ülkede nüfusun %60-65'i Şii, %32-37'si Sünni'dir.

Irak oldukça genç bir nüfusa sahiptir. 15 yaş altı nüfusun toplam nüfustaki payı %37, 15-64 yaş arasındaki nüfusun payı ise %60 düzeyindedir. Ayrıca, bebek ölüm oranının (%3,8) oldukça yüksek olması da ülke için bir diğer önemli sorun olarak dikkat çekmektedir. Irak'ta okuryazarlık oranı %78,5 düzeyindedir. Bu oranlar erkeklerde %86'ya yükselirken, kadınlarda %71'e gerilemektedir.

III. Irak Ekonomisi

a. Makroekonomik Göstergeler

Başta petrol ve doğalgaz olmak üzere zengin yer altı kaynaklarıyla büyük bir ekonomik potansiyele sahip olduğu kabul edilen Irak ekonomisi, son 35 yıllık dönemde aralıklarla yaşanan savaşlardan olumsuz yönde etkilenmiş ve sahip olduğu potansiyelden yararlanamamıştır. Özellikle 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından alınan ekonomik ambargo kararı ülke ekonomisinin gelişimini engellemiş ve küresel ekonomi ile ticari ilişkilerini geliştirmesini güçleştirmiştir. BM tarafından uygulanan yaptırımlar nedeniyle 90'lı yılların başında petrol geliri elde edemeyen Irak ekonomisi önemli ölçüde performans kaybına uğramıştır. ABD'nin 2003 yılındaki müdahalesinin ardından ise ülkede özellikle ulaşım altyapısı ve sanayi sektörü büyük hasar görmüştür. Irak ekonomisinin ABD'nin müdahalesinin üzerinden yaklaşık 12 yıl geçmesine rağmen henüz istikrara kavuşamadığı görülmektedir.

Irak'ta ekonomik aktivite yapısal olarak kamu sektörü ağırlıklı olup, son yıllarda özel sektörün geliştirilmesi yönünde adımlar atılmaktadır. Ülkede çalışan nüfusun yarıya yakını kamu kesiminde istihdam edilmektedir. Nüfusun büyük çoğunluğu kamu istihdamına ve kamunun transfer harcamalarına bağımlı olarak yaşamaktadır. 2003'teki işgalin ardından ülkedeki devlet kurumlarının önemli ölçüde tasfiye edilmesi de ekonomik aktiviteyi olumsuz yönde etkilemiştir.

Sektörel bazda değerlendirildiğinde ise, Irak ekonomisinin önemli ölçüde hidrokarbon sektörü gelirlerine dayalı olduğu görülmektedir. Nitekim, Irak'ın GSYH'sinin yaklaşık %55'i petrol ve doğalgaz sektöründen sağlanmakta, ihracat gelirlerinin %98'lik kısmı da petrol ve doğalgaz gelirlerinden oluşmaktadır.

2004 yılında Irak, IMF'den savaş sonrası acil yardım desteği programı kapsamında kredi temin etmiştir. IMF, 2005-2013 yılları arasında imzalanan toplam 3,3 milyar SDR (yaklaşık 4,9 milyar USD) tutarında 3 standby anlaşması ile Irak ekonomisine destek sağlamıştır.

Genel olarak Irak ekonomisinin petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı hassasiyetinin oldukça yüksek olduğu, özel sektörün ekonomi içindeki payının artırılması yönünde adımların atıldığı ve küresel ekonomiye entegrasyonunun artırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca, ülkenin savaş

sonrası dönemde altyapı açısından yatırım gereksiniminin oldukça yüksek olması dikkat çekmektedir.

Irak'ın Makroekonomik Göstergeleri

	2009	2010	2011	2012	2013
Reel Büyüme (%)	5,8	5,5	10,2	10,3	4,2
GSYH (milyar USD)	111,7	138,5	185,8	216,0	229,3
Kişi Başı GSYH (USD)	3.575	4.374	5.687	6.410	6.594
TÜFE (yıllık % değişim)	-4,4	3,3	6,0	3,6	3,1
İhracat (milyar USD)	38,7	50,7	77,3	92,4	89,5
İthalat (milyar USD)	21,6	28,9	33,1	34,8	38,8
Dış Ticaret Dengesi	17,1	21,8	44,2	57,6	50,7
Cari Denge (milyar USD)	-8,9	4,1	22,3	14,5	-1,7
Cari Denge/GSYH (%)	-8,0	3,0	12,0	6,7	-0,8
Bütçe Dengesi/GSYH (%)	-12,7	-4,2	4,7	4,1	-5,9
Kamu Borç Stoku/GSYH (%)	84,0	51,0	39,1	33,5	31,3

Kaynak: IMF, TradeMap

a.1. Büyüme

ABD müdahalesinin ardından BM tarafından uygulanan ambargonun ortadan kalkmasıyla Irak ekonomisindeki toparlanma süreci hız kazanmıştır. Ekonomik faaliyette kesintilere yol açan siyasi gelişmeler ülkenin uzun dönemli potansiyel büyüme hızının hesaplanmasına imkan vermemekle birlikte, nispeten istikrarlı bir dönemi içeren 2005-2013 arasında yıllık ortalama reel ekonomik büyüme hızı petrol üretimindeki artış paralelinde %6,5 düzeyinde gerçekleşmiş; özellikle küresel kriz sonrası dönemde (2009-2013) yıllık ortalama büyümenin %7,2'ye ulaştığı dikkati çekmiştir. Kişi başına düşen GSYH de 2005'teki 1.800 USD seviyesinden 2013'te 6.594 USD'ye kadar yükselmiştir. IMF'nin yaptığı projeksiyonlara göre 2014'te ülkede artan mezhepsel çatışmaların ekonomik aktivite üzerindeki olumsuz etkilerine bağlı olarak Irak ekonomisinin %2,7 daralması beklenmekte, 2015 yılında ise büyüme hızının %1,5 gibi 2005-2013 ortalamasının oldukça altında kalan bir seviyede gerçekleşeceği öngörülmektedir. Daha uzun vadede ise Irak'ta büyümenin ivme kazanması öngörülmekte ve kişi başına GSYH'nin 2018 yılı sonunda 7.555 USD'ye ulaşacağı tahmin edilmektedir. Irak ekonomisinin petrol gelirlerine dayalı olduğu dikkate alındığında, İD örgütünün ekonomi açısından önem arz eden petrol sahalarını ele geçirmesi ve Irak'ta etkinliğini uzun vadede sürdürmesi halinde IMF'nin tahminlerinin gerçekleşme ihtimalinin önemli ölçüde azalacağı düşünülmektedir. Diğer taraftan mevcut sorunlar aşılrsa da, petrol fiyatlarında 2014 yılının ikinci yarısından itibaren gözlenen sert düşüşün Irak ekonomisinin büyümesini sınırlandıracağı düşünülmektedir. Nitekim, Uluslararası Finans Enstitüsü (IIF) 2015 yılında da ülkede ekonomik daralmanın devam edeceğini öngörmektedir.

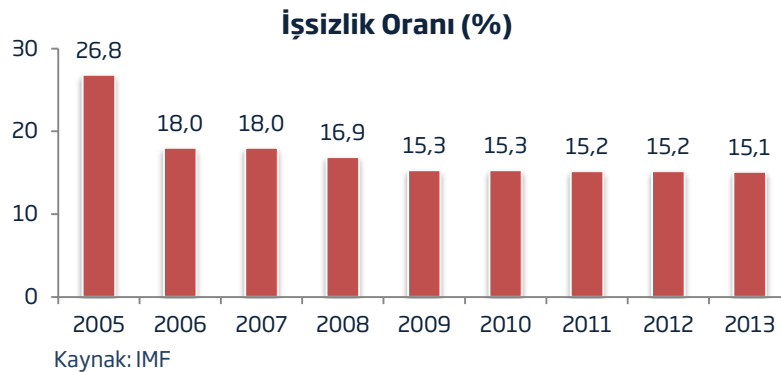

a.2. İstihdam

Resmi rakamlara göre Irak'ta işsizlik oranı %11 düzeyinde açıklansa da; çeşitli uluslararası kaynaklarda 2013'te ülkede işsizlik oranının %15 civarında bulunduğu belirtilmektedir. Genç nüfusta işsizlik oranının ise bu rakamın daha da üzerinde olduğu ifade edilmektedir. GSYH içinde en büyük paya sahip petrol üretimi sektörünün istihdama katkısının oldukça sınırlı olduğu ve 8 milyon kişilik işgücünün sadece 80 binine istihdam sağladığı ifade edilmektedir. Ülkede kadınların işgücüne katılım oranının da Dünya Bankası verilerine göre 2012'te %14,7 ile uluslararası standartların oldukça altında gerçekleştiği görülmektedir.

Irak'ta bölgesel gelişmişlik farklılıkları istihdam piyasasına da yansımaktadır. İşsizlik oranı Kerkük, Erbil gibi kuzeydeki bölgelerde nispeten düşük bir seviyede bulunurken, güneyde yer alan Dikar ilinde oldukça yüksektir.

Irak'ta her yıl işgücüne BM'nin hesaplamalarına göre 450 bin, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) hesaplamalarına göre ise 300 bin yeni katılım gerçekleşmektedir. Kamu kesiminin istihdam yaratma kapasitesinin kısıtlı olduğu dikkate alındığında ülkede yeni bir istihdam yaratma modelinin uygulanması gerektiği ifade edilmektedir. Bu çerçevede, özel sektörün gelişimine büyük önem verilmektedir. 15 yaş altı nüfusun toplam nüfustaki %37'lik yüksek payı dikkate alındığında orta vadede Irak'ın demografik yapısının da işgücü piyasaları üzerinde baskı yaratabileceği öngörülmektedir. Bu çerçevede, işsizlik Irak ekonomisinin en önemli sorunlarından biri olarak öne çıkmaktadır.

a.3. Dış Ticaret ve Cari İşlemler Dengesi

Körfez Savaşı'nın ardından uygulanan ambargolar nedeniyle dış ticaret hacmi önemli ölçüde daralan Irak'ta, 2003 yılında ABD tarafından yapılan askeri müdahalenin ardından ambargonun tamamıyla kaldırılması ile birlikte dış ticaret hacminde belirgin bir toparlanma gözlenmiştir.

Irak ekonomisi için petrol gelirleri en önemli döviz kaynağı durumundadır. Bu çerçevede, ülkenin dış ticaret dengesi önemli ölçüde petrol fiyatlarında gözlenen dalgalanmalara bağlı olarak şekillenmektedir.

Savaş ve yaptırımlarla geçen dönemde ülkede oluşan istikrarsızlık nedeniyle Irak'ta tarımsal ve hayvansal üretim yeterince gelişmemiş, tarım arazileri büyük ölçüde atıl durumda kalmıştır. 2003 yılı itibarıyla başlayan dönüşüm sürecinde Irak'ta gıda ürünlerine talep artarken, Irak'ın tarım için elverişli arazi ve sulama kaynaklarına sahip olmasına rağmen sınırlı düzeydeki arz nedeniyle bu ürünler yurt dışından temin edilmeye başlamıştır. Irak gıda ihtiyacının yaklaşık %65'ini yurt dışından temin etmektedir.

Irak'ın ithal ürün gamı savaş sonrası sanayi tesislerinin büyük zarar görmesi ve yeniden yapılanma sürecinde doğan ihtiyaçlar nedeniyle de geniş bir ürün yelpazesinden oluşmaktadır. 2013 yılı itibarıyla Irak'ın ithal ettiği başlıca ürünler, gıda, kazanlar-makineler, elektrikli makine ve cihazlar ile motorlu kara taşıtlarıdır.

Fasillara Göre Dış Ticaret (2013-milyon USD)

İthalat			İhracat		
Fasıllar	Toplam	Pay (%)	Fasıllar	Toplam	Pay (%)
Gıda ile İlgili Fasıllar	6.895	17,8	Mineral yakıtlar, yağlar	89.196	99,7
Kazanlar Makineler	6.182	15,9	Diğer	287	0,3
Elektrikli makina ve cihazlar	4.458	11,5			
Motorlu kara taşıtları	3.195	8,2			
Demir veya çelikten eşya	3.006	7,8			
Demir ve çelik	2.112	5,4			
Diğer	12.928	33,3			
Toplam	38.777	100,0	Toplam	89.483	100,0

Kaynak: TradeMap

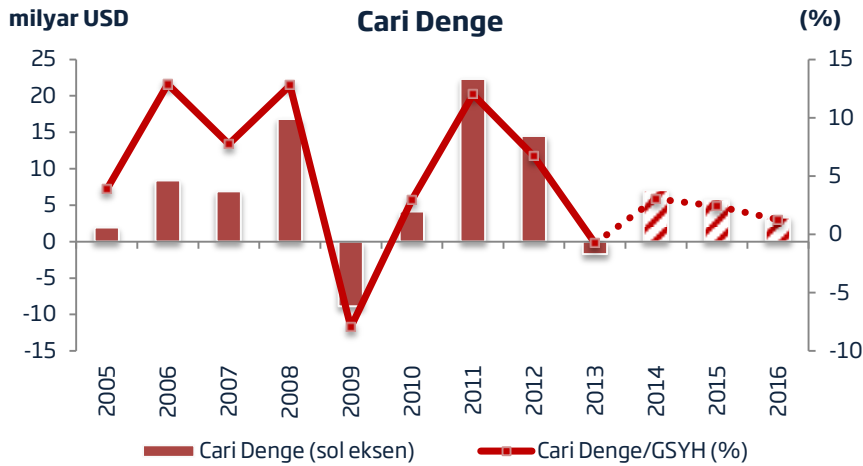
Irak'ın dış ticaret verileri ülkeler itibarıyla incelendiğinde ise, ihracatın genel olarak büyük ekonomilere sahip olan ve dolayısıyla enerji talebinin yüksek olduğu ülkelere yönelik olduğu görülmektedir. Ayrıca, bölgesel olarak ilk sıralarda Asya ülkelerinin yer alması dikkat çekmektedir. Ülkenin ithalatında da ilk sırada ithalatın yaklaşık %31'inin gerçekleştirildiği Türkiye bulunmaktadır. Türkiye'yi Çin, ABD ve Güney Kore izlemektedir.

Ülkelere Göre Dış Ticaret (2013-milyon USD)

İthalat			İhracat		
Ülkeler	Toplam	Pay (%)	Ülkeler	Toplam	Pay (%)
Türkiye	11.959	30,8	Hindistan	20.230	22,6
Çin	6.895	17,8	Çin	17.968	20,1
ABD	2.026	5,2	ABD	13.544	15,1
Güney Kore	1.973	5,1	Güney Kore	9.261	10,3
Almanya	1.792	4,6	Yunanistan	4.792	5,4
Diğer	14.131	36,4	Diğer	23.688	26,5
Tüm Ülkeler	38.777	100,0	Tüm Ülkeler	89.483	100,0

Kaynak: TradeMap

Irak'ta 2013'te 1,7 milyar USD açık veren cari işlemler hesabının, 2014'te IMF tahminlerine göre 7 milyar USD yani GSYH'nin %3'ü kadar fazla vermesi beklenmektedir. 2013'te ülkenin petrol üretiminin günlük 3,4 milyon varil, petrol ihracatının da günlük 2,6 milyon varil düzeyinde gerçekleştiği hesaplanmaktadır. Öte yandan, 2014 yılı için ortalama günlük 4,5 milyon varil üretim hedefleyen Irak hükümeti, son dönemde yaşanan gelişmeler paralelinde söz konusu hedefi 3,7 milyon varil/gün düzeyine indirmiştir. Irak'ın dış ticaret hacmindeki genişlemenin orta vadede Türkiye'nin ihracatını da olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir.

Kaynak: IMF

Bununla birlikte, son dönemde ülkede yaşanan gelişmeler Irak ekonomisinin dış dengesine ilişkin sağlıklı tahminler yapılmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca, IMF tahminlerine yansıtılmamış olan petrol fiyatlarındaki aşağı yönlü seyrin de cari denge üzerinde olumsuz etki yaratması beklenmektedir.

a.4. Kamu Maliyesi

Savaş sonrası Irak'ın dış borcu sürdürülemez boyutlara ulaşmıştır. ABD müdahalesinin ardından dış borçların yeniden yapılandırılması kapsamında 2004'te Paris Kulübü¹ ile Borç Yeniden Yapılandırma Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde Irak'ın borcunun %80'inin üç aşamalı olarak silinmesi kararlaştırılmıştır. Paris Kulübü dışında kalan 13 ülke² ile de ikili görüşmeler yapılarak borç

¹ Japonya, Rusya, Fransa, Almanya, ABD, İtalya, İngiltere, Avusturya, Kanada, Avustralya, İspanya, İsveç, Belçika, Finlandiya, İsviçre, Hollanda, Güney Kore ve Danimarka

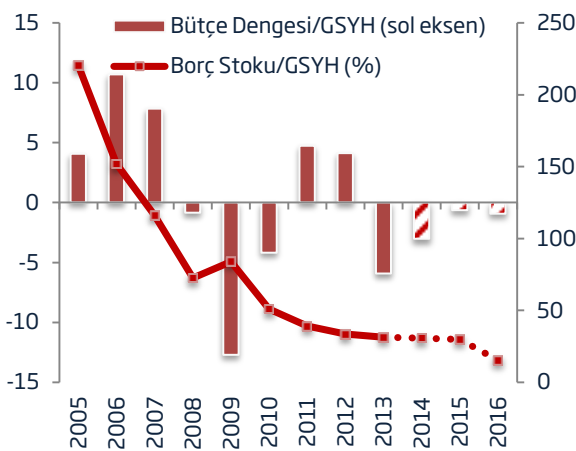
² Cezayir, Brezilya, Mısır, Ürdün, Kuveyt, Fas, Pakistan, Polonya, Katar, Suudi Arabistan, Sudan, Türkiye ve BAE

azaltma anlaşmalarına varılmıştır. Böylelikle 2004'te %335 seviyesinde olan Borç Stoku/GSYH oranı 2013'te %31,3'e kadar gerilemiştir.

Irak'ta bütçe gelirlerinin yaklaşık %95'i petrolden sağlanmakta olup bütçe performansı da petrol fiyatlarının seyrine bağlı bir seyir izlemektedir. Örneğin petrol fiyatlarının öngörülerin üzerinde seyrettiği 2011 ve 2012 yıllarında bütçe fazlası/GSYH oranı %4 civarında gerçekleşmiştir. Ancak, sonraki yıllarda harcamalarda bütçe hedeflerine sadık kalınmaması nedeniyle mali disiplin sekteye uğramıştır. Ayrıca, kamu bankaları olan Rasheed ve Rafidain'e özellikle personel ödemeleri için ayrılan ödeneklerin bütçe üzerindeki yükü artırdığı ifade edilmektedir. Artan kamu harcamaları Irak'ın petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı duyarlılığını artırmıştır.

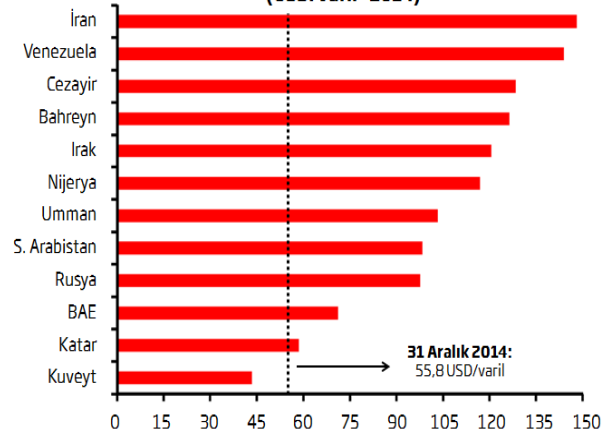
IMF, 2013'te GSYH'nin %5,9'una ulaşan bütçe açığının 2014 yılında %3'e düşeceğini, 2015'te ise bütçe açığının bir miktar daha daralacağını öngörmektedir. IMF, kamu kesiminin brüt borç stokunun ise, GSYH'ye oran olarak %31,3 düzeyinden 2014'te %30,7'ye gerileyeceğini tahmin etmektedir. Öte yandan, bütçenin petrol gelirlerine endeksli olması önemli bir risk unsuru olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede, bütçenin karşı döngüsel bir yapıda hazırlanarak, petrol fiyatlarındaki ve/veya talebindeki gerilemelere karşı iyi konjonktürlerde tampon oluşturulması gerektiği düşünülmektedir. IMF tarafından yapılan bütçe göstergelerine ilişkin tahminler 2014'ün son çeyreğinde petrol fiyatlarında hızlanan düşüş eğilimini dikkate almamakta olup gerçekleşmelerin IMF öngörülerinden daha olumsuz bir tabloya işaret edeceği düşünülmektedir. Brent türü ham petrol fiyatı dikkate alınarak yapılan analizlere göre 2014 yılında Irak'ta bütçenin dengede gerçekleşebilmesi için petrol fiyatının 124,7 USD/varil düzeyinde kalması gerektiği ifade edilmektedir. Ancak, 2014 başında 107,2 USD/varil olan Brent türü petrolün fiyatının 2014 sonunda 55,9 USD/varile, 2015'in ilk haftasında ise 50 USD/varilin altına gerilediği gözlenmektedir. Petrol fiyatlarındaki gerileme eğiliminin kalıcı olmasının Irak'ta bütçe açığını artırıcı yönde baskı yaratması beklenmektedir. Ayrıca, ülkedeki iç savaşın bütçeye getireceği yük de henüz netlik kazanmamış olup bunun da ilave bir risk unsuru olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

(%) **Bütçe Dengesi ve Kamu Borç Stoku (%)**

Kaynak: IMF, IIF, Reuters

Mali Denge İçin Eşik Petrol Fiyatı Seviyeleri (USD/varil- 2014)

a.5. Finansal Piyasalar

1991'de kurulan Bağdat Borsası (BSE) 1992-2003 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Halka açık şirket sayısı 113 olan BSE'de 2003'te yıllık işlem hacmi 17,5 milyon USD'nin üzerinde gerçekleşmiştir. 19 Mart 2003'te faaliyetine son verilen BSE'nin yerine 18 Nisan 2004'te Irak Borsası (ISX) kurulmuştur. 2004 sonu itibarıyla ISX'de halka açık şirket sayısı 59 iken bu rakam 2013'te 83'e ulaşmış, işlem gören hisselerin piyasa değeri 9,6 milyar USD'ye yükselmiştir.

ISX endeksi İD'nin Haziran ayındaki ilerleyişinin ardından gerilemeye başlamış ve 19 Haziran'daki seviyesinden %29 düşüş kaydederek 11 Ağustos'ta 87,2 düzeyine inmiştir. Maliki'nin başbakanlıktan çekilerek Abadi'yi desteklemesinin ve ABD ordusunun desteğiyle KBY güçlerinin İD örgütüne karşı ilerleme kaydetmesinin ardından ISX toparlanma kaydetmişse de ülkedeki belirsizliklerin sürmesi nedeniyle endeks tekrar gerilemiştir. Böylece, ISX endeksi 2014 sonunda 2013 yılsonuna göre %18,7 gerileyerek 92,0 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Kaynak: Reuters

8 milyon USD sermaye ve 56 hissedar ile kurulan ve 2014'te işlem görmeye başlayacağı belirtilen Erbil Borsası (ESX) 8 Ocak 2015 itibarıyla henüz faaliyete geçmemiştir. ESX'te ilk etapta 5-10 yeni halka arz gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir, halen Irak Borsası'nda işlem gören 85 şirketin bir kısmının Erbil Borsası'na devredilebileceği ifade edilmektedir.

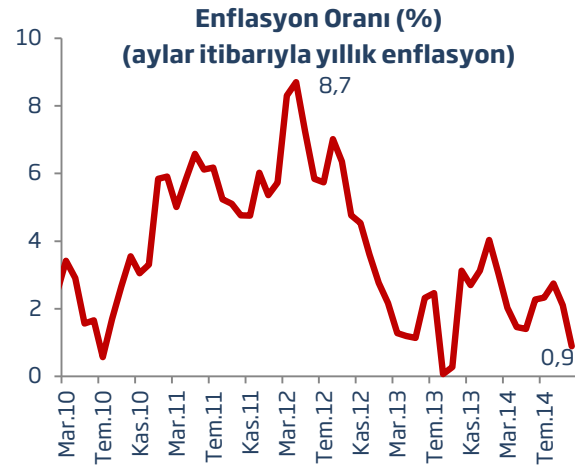
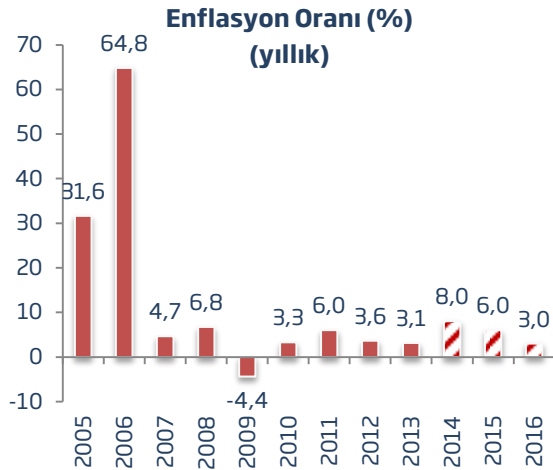
a.6. Para Politikası ve Enflasyon

1956'da kurulan Irak Merkez Bankası (IMB) Mart 2004'te yürürlüğe giren Merkez Bankası Kanunu ile bağımsız bir statüye kavuşmuştur. İMB'nin görevleri arasında fiyat istikrarını sağlamak, YP rezervleri yönetmek, bankacılık sisteminin denetleme ve düzenlemesini yapmak ile kur seviyesini yönetmek bulunmaktadır.

Saddam Hüseyin'in devrilmesinden sonra Ekim 2003-Ocak 2004 Yeni Irak Dinarı piyasaya sürülmüş ve Mayıs 2004'ten bu yana USD'ye karşı sabitlenmiştir. Böylece, Irak Dinarı'na istikrar kazandırılması hedeflenmiş ve bunda da önemli ölçüde başarıya ulaşılmıştır. İMB, 2017 yılına kadar mevcut 1.166'lık USD/İrak Dinarı paritesini korumayı hedeflemektedir.

2003'teki ABD müdahalesinin ardından Irak'a yönelik sermaye girişleri hızlanmıştır. Bu çerçevede İMB de politika faizini 2009'da kademeli olarak %15 seviyesinden %7'ye, 2010'da da %7'den %6'ya indirmiştir. Politika faizi halen %6 seviyesinde bulunmaktadır.

İMB'nin uyguladığı politikalar çerçevesinde enflasyonla mücadelede nispeten başarılı olduğu görülmektedir. Bankacılık ve finans sistemine yönelik olarak Dünya Bankası ile başlatılan reform programı çerçevesinde enflasyonda sert bir düşüş gözlenmiş ve yıllık bazda enflasyon oranı 2006'daki %64,8 seviyesinden 2013 yılında %3,1'e kadar gerilemiştir. Ekim 2014 itibarıyla yıllık enflasyon %0,9 düzeyindedir.

Kaynak: IMF, İMB

Söz konusu reform programı çerçevesinde İMB'nin döviz rezervlerinde de belirgin bir artış gözlenmiştir. 2004'te 4 milyar USD seviyesinde olan döviz rezervleri 2012'de 69 milyar USD'ye kadar yükselmiştir. 2013'te 76 milyar USD'ye ulaştığı belirtilen İMB'nin brüt rezervlerinin, azalan petrol gelirleri ve ülkede son dönemde yaşanan sermaye çıkışları nedeniyle 2014'te 68 milyar USD'ye gerilediği, 2015'te ise 59 milyar USD'ye gerilemesinin beklendiği ifade edilmektedir.

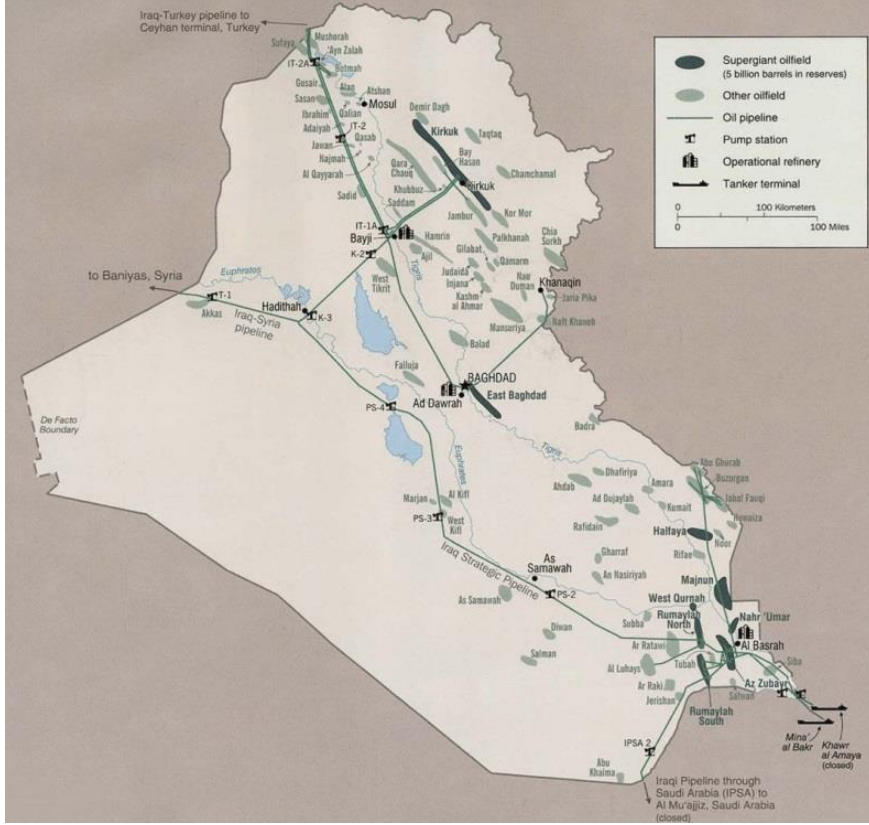
b. Başlıca Sektörlerdeki Gelişmeler

b.1. Petrol ve Doğalgaz Sektörü

Irak'ın 2012 yılında 115 milyar varil seviyesinde bulunan ispatlanmış petrol rezervi 2013'te 141 milyar varile yükselmiştir. Irak 2013 yılı itibarıyla, Suudi Arabistan, Venezüela, Kanada ve İran'ın ardından dünyada en fazla ispatlanmış petrol rezervi olan 5. ülke konumundadır.

Ülkede petrol rezervleri coğrafi bakımdan homojen bir dağılım göstermemektedir. Petrol rezervlerinin yaklaşık %60'lık kısmı güneydeki Şii bölgesinde ve %17'lik kısmı kuzeydeki Kürt bölgesinde yoğunlaşmıştır. Mevcut durumda Kürt bölgesinde 24 milyar varil kanıtlanmış rezerv bulunduğu tahmin edilmektedir. Ancak, tam anlamıyla petrol araması yapılmadığından bölgede daha yüksek bir potansiyel olduğu iddia edilmektedir. KBY yetkilileri bölgede petrol rezervlerinin 45 milyar varil olduğunu tahmin etmektedir. Sünni Arapların bulunduğu ülkenin orta bölümünde ise sınırlı miktarda petrol rezervi bulunmaktadır.

Irak'ın Petrol Sahaları

Kaynak: IMF

Irak'ın petrol üretimi 2003'teki ABD işgalinin ardından günlük 1,3 milyon varile kadar gerilemiştir. Takip eden yıllarda ise üretim düzenli şekilde artış kaydetmiş ve 2012 yılında günlük 3 milyon varile kadar yükselmiştir. Böylece Irak, İran'ı geride bırakarak en fazla üretim yapan 2. OPEC ülkesi konumuna gelmiştir.

Irak'ta petrol üretimi az sayıda petrol sahası üzerinde yoğunlaşmıştır. Ülkenin güneyinde literatürde "super-giant oil field"³ olarak sınıflandırılan Rumaila petrol sahası ve kuzeydeki Kerkük petrol sahası üretimin çok büyük bir kısmını karşılamaktadır. Üretim güney bölgelerinde nispeten daha istikrarlı gerçekleşirken, kuzey bölgelerinde bölgesel yönetim ile merkezi hükümet arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle dalgalı bir görünüm sergilemektedir. Yapılan araştırmalar Haziran ayında kuzey bölgesinde günlük 360.000 varil olan petrol üretim kapasitesinin 2014 sonunda 430.000 varile ulaştığına işaret etmektedir.

İşgalin ardından kurulan Irak hükümeti başlıca gelir kaynağı olan petrol sektöründe üretimin artırılması ve yeni petrol sahalarının kurulması konularına büyük önem vermiştir. Bu çerçevede, 2007'de uluslararası kuruluşların petrol ve doğalgaz sektörüne yatırım yapabilmeleri yasal hale getiren Hidrokarbon Yasası hazırlanmış ve meclise sunulmuştur. Kanun tasarısı yasalasmamasına rağmen Irak Petrol Bakanlığı petrol ve doğalgaz sahalarını 4 turda ihale etmiştir. Bu kapsamda, Irak hükümeti ihaleler yoluyla petrol sahalarını uluslararası şirketlerin kullanımına açmıştır. Bu anlaşmalar çerçevesinde petrolün çıkarılmasını üstlenen uluslararası petrol şirketleri petrol

³ Petrol rezervi 5 milyar varilden fazla olan bölgeler "super-giant oil field" olarak adlandırılmaktadır.

kuyularından elde ettikleri gelirleri hükümet ile paylaşmaktadır. Söz konusu yasa, petrol sektörüne yönelik yatırımları hızlandırmasına rağmen, tamamen millileştirilmiş petrol endüstrisinin yabancı hakimiyetine girmesinin yolunu açması bakımında eleştirilmektedir. Ayrıca, Irak, Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi petrolün çıkarılması maliyetinin nispeten düşük olduğu ülkelerde bu yöntemle petrol çıkarılmasının rasyonel olmayacağı yönündeki değerlendirmeler de gündeme gelmektedir.

İlk Tur İhaleler (29-30 Haziran 2009)

Bölge	İşleten Firma	2009 Üretimi (varil/gün)	Hedeflenen Üretim (varil/gün)	Rezervler (milyar varil)
Rumalia	BP, CNPC	1.000	2.850	17,8
West Qurna, I. Faz	ExxonMobil, Shell	270	2.325	8,6
Zubair	Eni, Occidental, Kogas	205	1.200	4,0
Missan Group	CNOOC, TPAO	86	450	-

2. Tur İhaleler (11-12 Aralık 2009)

Bölge	İşleten Firma	2009 Üretimi (varil/gün)	Hedeflenen Üretim (varil/gün)	Rezervler (milyar varil)
West Qurna, II. Faz	Lukoil, Statoil	0	1.800	12,9
Majnoon	Shell, Petronas	55	1.800	12,6
Halfaya	CNPC, Petronas, Total	3	535	4,1
Garaff	Petronas, JAPEX	0	230	0,8
Badra	Gazprom, Kogas, Petronas, TPAO	0	170	0,1
Qaiarah	Sonangol	2	120	0,9
Najmah	Sonangol	0	110	0,9

3. Tur İhaleler (11-12 Haziran 2010)

Bölge	İşleten Firma	Tür
Akkas	Kogas	Doğalgaz
Mansuriyah	TPAO, KEC	Doğalgaz
Siba	TPAO, KEC	Doğalgaz

4. Tur İhaleler (30-31 Mayıs 2012)

Bölge	İşleten Firma	Tür
8. Blok	Pakistan Petroleum	Petrol/D.gaz
9. Blok	Kuwait Energy, Dragon Oil, TPAO	Petrol
10. Blok	Lukoil, Inpex	Petrol
12. Blok	Bashneft, Premier	Petrol

Kaynak: US Energy Information Administration

b.1.i. Rafineriler

2013 yılı itibarıyla Irak'ta rafinerilerin günlük kapasitesi 1 milyon varil düzeyindedir. Ancak, rafine edilen petrol ürünlerinin ülkenin ihtiyacına uygun dağılmadığı görülmektedir. Örneğin, ağır yakıt üretimi iç talebin çok üzerindeyken, benzin üretimi ihtiyacın oldukça altında kalmaktadır. Bu çerçevede, rafineri kapasitesinin artırılması hedeflenmektedir.

Irak'ın Rafineri Kapasitesi (2013)

Şirket Adı	Konum	Kapasite (varil/gün)
North Refining Company (NRC)	Baiji	310.000
	Kerkük	20.000
	Siniya	20.000
	Haditha	16.000
	Kisik	10.000
	Qaiarah	10.000
Midland Refining Company (MRC)	Daura	210.000
	Diwaniya	20.000
	Necef	30.000
South Refining Company (SRC)	Samava	30.000
	Basra	140.000
	Missan	30.000
Kar-Group	Nasiriye	30.000
	Erbil	80.000
Qaiwan	Bazian	44.000
DNO	Tawke	5.000
Toplam		1.005.000

Kaynak: Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)

b.1.ii. Irak Petrollerinin İhracatı

Irak petrollerinin ihracı önemli ölçüde boru hatları ve limanlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Kuzey yönünde Türkiye'ye ulaşan ve iki paralel boru hattından oluşan Kerkük-Ceyhan boru hattı bulunmaktadır. Mevcut durumda günlük 1,5 milyon varil petrol taşıma kapasitesi bulunan iki paralel hattan biri tam olarak faaliyet göstermekte ve boru hattı günlük 400 bin varil kapasite ile çalışmaktadır. Söz konusu hattın tam kapasite ile çalışabilmesi için güneyde bulunan petrol sahalarından "Stratejik Boru Hattı" aracılığıyla petrol takviyesi yapılması gerektiği ifade edilmektedir. Ancak, bu hattın da tadilata ihtiyacı olması nedeniyle petrol akışı sınırlı düzeyde gerçekleşmektedir.

Irak'ın güvenli olmayan bir bölgesinden geçmesi nedeniyle boru hattına sık sık sabotaj yapılmakta ve petrol akışını sekteye uğratmaktadır. Bu durum hat üzerinden ihracat imkanlarını kısıtlamaktadır. Nitekim Nisan 2014'ten bu yana Irak'tan Türkiye'ye petrol akışı sabotajlar sonrasında hattın hasar görmesi nedeniyle kesintiye uğramıştır.

Batı yönünde ise günlük 700 bin varil petrol taşıma kapasitesi bulunan Kerkük-Banyas Boru Hattı bulunmaktadır. Hattın Irak bölümünde kalan kısmı 2003 yılındaki savaş sonrasında hasar görmüş ve faaliyet dışı kalmıştır. Irak ve Suriye hükümetleri arasında söz konusu hattın açılması yönünde görüşmeler yapılmış ve Rus şirketi Gazprom'un iştiraki Stroytransgaz hattın tamiratını üstlenebileceğini ifade etmiştir. Ancak, şirketin tamirata başlamaması nedeniyle bu anlaşma iptal edilmiştir. 2010'da ise Irak ve Suriye arasında yeni bir petrol boru hattının inşası konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle bu proje de askıya alınmış durumdadır.

Güney yönünde, Suudi Arabistan'a ulaşan günlük 1,65 milyon varil taşıma kapasiteli bir boru hattı bulunmaktadır. Ancak, söz konusu hat 1991 yılında Körfez Savaşı'nın ardından kapatılmış olup hattın yeniden açılması yönünde herhangi bir plan bulunmamaktadır.

Yeni boru hatlarının inşası Irak hükümetinin öncelikli yatırım planları arasında yer almaktadır. İlk aşamada Basra bölgesinden Anbar ilindeki Haditha bölgesine bir hat kurulması planlanmakta, sonraki aşamada ise buradan Ürdün'ün Akabe Limanı'na günlük 1 milyon varil taşıma kapasiteli yeni bir hat inşa edilmesi hedeflenmektedir.

Basra Körfezi'nde yer alan Basra Petrol Terminali aracılığı ile günlük 1,6 milyon varil petrol ihraç edilmektedir. Limanın toplam kapasitesi 3,2 milyon varil düzeyindedir. Bu terminal dışında daha düşük kapasiteli 4 liman daha bulunmaktadır. Söz konusu limanlar tam kapasite ile çalıştığında günlük 1,2 milyon varil petrol ihracına imkân vermekte ancak mevcut durumda günlük 400 bin varil kapasite ile çalışmaktadırlar.

Toplam kapasitesi günlük 1,6 milyon varil olan Khor Al Âmâya Limanı'ndan ise günde 500 bin varillik petrol ihraç edilmektedir. Bu limana ek olarak 2'si faal durumda olan 3 platform daha bulunmaktadır. Söz konusu platformlar günlük 1,2 milyon varillik kapasitelerinin 400 binini kullanmaktadır.

b.1.iii. KBY ile Sorunlar ve Kuzey Irak Petrolleri

Irak merkezi hükümeti ile KBY arasında doğal kaynakların kullanımı, bütçeden alınacak pay ve Kerkük'ün statüsü gibi egemenlik haklarını ilgilendiren anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Özellikle petrol gelirlerinin paylaşımı konusu KBY ile merkezi hükümet arasındaki en önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır. 2007'de taslağı oluşturulan "Hidrokarbon Yasası"na ek olarak "Gelir Paylaşımı Yasası" da Irak kamuoyunun gündeminde yer almıştır. Bu kanun kapsamında, KBY'nin petrol gelirlerinden %17 pay alacağı kararlaştırılmış; ancak, taslak metin yasalaşmamıştır.

2005'te kabul edilen anayasada, Irak petrollerinin tüm Irak halkına ait olduğu vurgulanmakta ve mevcut sahalardan çıkarılan petrol ve gazın yönetiminin üretim yapan eyaletler ve bölgesel yönetimler ile birlikte üstlenileceği belirtilmektedir. Bu ifadenin gelir dağılımı hakkında net bir fikir vermemesi ülkede sorunların artmasına yol açmıştır. Irak Petrol Bakanlığı'nın hidrokarbon yasasını onaylamasını beklemeden KBY, anayasanın ilgili maddelerine istinaden kendi petrol ve doğalgaz yasasını bölgesel mecliste onaylatıp uluslararası petrol şirketleri ile anlaşmalar imzalamaya başlamıştır. 2006'da Norveçli DNO Kuzey Irak'ta işgalden bu yana ilk petrolün çıkarımını gerçekleştirmiştir. İzleyen dönemde, Türk Genel Enerji, İngiliz Gulf Keystone Petroleum ile Sterling

Energy, ABD'li Hess Corporation ile Marathon Oil Company, İspanyol Repsol YPF ve Avusturyalı OMV bölgede faaliyet göstermeye başlamışlardır. Exxonmobil, Total, Gazprom gibi dünyanın önde gelen firmalarının bölgede faaliyete geçmeleri merkezi hükümetin rahatsızlığını artırmış ve KBY'de faaliyet gösteren firmalara yaptırım uyarısında bulunulmuştur. Merkezi hükümet bazı şirketleri kara listeye alarak petrol ve doğalgaz ihalelerine sokmamıştır. Ancak, Exxonmobil, Total, Gazprom şirketleri KBY'de ve merkezi hükümetin ihale ettiği sahalarda faaliyetlerine devam etmektedir. Irak hükümeti KBY'ye petrol gelirlerinden %17'lik pay verilmesini önermiş ve petrol ihracatında bu yöntem izlenmeye başlanmıştır.

KBY, egemenlik haklarını genişletmek ve merkezi hükümetin bütçe ve hidrokarbon gelirleri üzerindeki tasarruf gücünü zayıflatmak için kendi doğal kaynaklarını işletmek ve ihraç etmek yönünde bir arayış içindedir. Kuzey Irak'taki petrol ve doğalgaz kaynaklarının doğrudan KBY tarafından ihraç edilmesi ve ödemelerin KBY'ye yapılması, merkezi hükümetin KBY üzerindeki ekonomik yaptırım gücünü sınırlayacaktır. Irak merkezi hükümetinin tezi, Irak'ın hidrokarbon kaynaklarının ticaretinin merkezi hükümet kontrolünde olması ve gelirlerin mevcut mevzuat çerçevesinde KBY'ye aktarılması şeklindedir. ABD'nin de söylemi bu doğrultuda olup aksi durumun Irak'ın bütünlüğüne zarar vereceği belirtilmektedir. Öte yandan KBY'de yatırımları bulunan ve aralarında Türk şirketlerinin de olduğu çok sayıda uluslararası girişim açısından konunun çözüme kavuşturulması önemlidir. Hem mevcut yatırımların geri dönüşleri, hem de yeni yabancı yatırımcıların bölgeye gelmesi KBY'nin bu şirketlere ödeme yapabilme gücüyle doğru orantılıdır. Gelirlerin kontrolünün merkezi hükümette olması, KBY'nin bu şirketlere yapacağı ödemeler için gerekli kaynaklarının da nihai olarak merkezi hükümetten sağlanmasını gerektirmekte ve yatırım ortamı açısından siyasi risk yaratmaktadır. KBY'nin halen çok sayıda enerji şirketine milyarlarca USD'yi bulan borçları bulunduğu basında yer alan bilgiler arasındadır.

Kerkük-Ceyhan boru hattının kullanımı konusunda Türkiye ile Irak arasında 19 Eylül 2010'da 15 yıl süreli bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmada, Irak Cumhuriyeti Petrol Bakanlığı ve Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı taraf olarak belirtilirken tarafların muhatap devlet şirketleri olarak da SOMO (State Oil Marketing Organization), NOC (North Oil Company) ve BOTAŞ anılmıştır. Irak hükümeti tarafından SOMO petrol ihracatında tek yetkili olarak görülmektedir. Ancak, KBY bünyesinde Kerkük-Ceyhan hattına sevk edilmek üzere yeni bir boru hattı inşası gerçekleşmiştir. Mayıs 2014'te KBY söz konusu hat üzerinden petrol ihracatına başlamış ve Ceyhan limanından ilk petrol ihracatını gerçekleştirmiştir. Bu gelişme üzerine merkezi hükümet bunun yasal olmadığını ifade etmiş ve onayı olmadan uluslararası piyasalara petrol sevk ettiği gerekçesi ile Türkiye'yi Uluslararası Ticaret Odası'na (ICC) şikayet etmiştir. Ancak, bu girişimlere rağmen Kuzey Irak petrolünün Ceyhan Limanı'ndan ihracı devam etmiştir.

KBY'nin bölgesinden çıkarılan petrolü kendi boru hattı aracılığıyla Ceyhan üzerinden ihraç etmeye devam etmesi, merkezi hükümeti KBY ile uzlaşma zemini aramaya zorlamıştır. Nitekim, KBY ile yeni kurulan Abadi başkanlığındaki merkezi hükümet Aralık 2014'te petrol ihracatı ve ödemeler konusunda anlaşmaya varmıştır. Anlaşmaya göre, Kerkük'ten günlük 300 bin, Kuzey Irak'taki Kürt bölgesinden ise günlük 250 bin varillik petrol merkezi hükümete verilecek olup, söz konusu petrolün

ihracatı SOMO aracılığıyla gerçekleştirilecektir. Ayrıca, KBY'nin SOMO'nun yönetim kurulunda bir üye bulundurması konusunda da anlaşmaya varılmıştır. Söz konusu anlaşma çerçevesinde, merkezi hükümet KBY'ye bütçedeki %17'lik payı kesintisiz ödemeyi kabul etmiştir. Böylece, KBY Şubat ayından bu yana ilk kez merkezi hükümet bütçesinden ödenek almaya başlamıştır.

b.2. Enerji Üretimi ve Dağıtım Sektörü

Sahip olduğu stratejik önem nedeniyle Irak'ta santraller ve enerji nakil hatları savaş süresince önemli hasar görmüştür. 2003'ten sonra da terörist eylemlerin hedefi olması nedeniyle, kamunun enerji altyapısını düzeltme çabalarına rağmen santral ve nakil hatları tam olarak iyileştirilememiştir. Artan nüfus ve ekonomik aktivite nedeniyle enerji talebi artmış ancak mevcut sorunlar nedeniyle sağlanan elektrik, günlük ortalama olarak 4-6 saatin üzerine çıkmamıştır.

2010-2014 dönemini kapsayan Ulusal Kalkınma Planı'nda enerji sektörü yatırım konusunda öncelikli sektörler arasında yer almıştır. Böylelikle elektrik arz ve talebi arasındaki farkın kapatılması hedeflenmiştir. Kişi başına elektrik tüketiminin 2009'daki 1.800 kWh'tan 2014'te 3.700 kWh çıkarılması hedeflenmiştir.

Söz konusu dönemde yatırım miktarı plan çerçevesinde gerçekleşmiş; ancak, bu sağlanan desteğe rağmen istenilen ölçüde elektrik üretimine ulaşılamamıştır. Üretim miktarı 2012'de 6.150 megawatt olurken, kişi başına elektrik tüketimi 2009'a göre değişmeyerek 1.800 kWh seviyesinde gerçekleşmiştir. 2014'te de hedeflenen düzeye ulaşılması imkânsız görülmektedir.

Elektrik üretiminin ve dağıtımının gerçekleştirilebilmesi için pek çok proje bulunmaktadır. Bu projelerden hedeflenen ölçüde fayda sağlanamamasının sebepleri olarak elektrik üreten projelerin çoğuna yakıt veya benzin türevlerinin yeterince ulaştırılamaması, santrallere ulaşan yakıtlardaki niteliksel düşüş, eski elektrik üretme istasyonlarının kullanımı için gereken araçlarının temininde zorluk yaşanması ve enerjinin taşınması ve dağıtılmasında yaşanan güçlükler gösterilmektedir.

2012'de üretilen 6.150 megawattlık enerjinin %62'si doğal gaz santrallerinden, %28'i buhar santrallerinden ve %8'i hidroelektrik santrallerinden sağlanmıştır.

Enerji Üretiminin Yönteme Göre Dağılımı - 2012

İstasyon Tipi	İstasyon Sayısı	Üretim (mW)	% Pay
Doğalgaz	26	3.802	62,3
Buhar	8	1.730	28,3
Hidroelektrik	10	473	7,7
Dizel	6	103	1,7
Toplam	50	6.148	100,0

Kaynak: Irak Kalkınma Planı (2013-2017)

b.3. Telekomünikasyon Sektörü

30 yıldır devam eden istikrarsızlık ortamı ve savaşlar nedeniyle, Irak'ın telekomünikasyon altyapısı ağır bir şekilde hasar görmüştür. 2003'te, ABD müdahalesinin henüz ilk haftasında hâlihazırda yetersiz olan iletişim altyapısı tamamen yok edilmiştir. Savaş sonrası dönemde ise özellikle mobil telefon alanında bir takım ilerlemeler kaydedilmiştir. Aralık 2003'te tüm Irak kapsamında cep telefonu ağının kurulması için çalışmalara başlanmış, 2007'de Zain, AsiaCell ve Korek isimli üç firma

lisanslama hakkını kazanmıştır. Ülkenin en büyük cep telefonu operatörü olan Zain, güney ve orta Irak'ta ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Yapılan hesaplamalara göre Irak'ta 2014 yılı itibariyle 28 milyon mobil, 2 milyon sabit telefon hattı kullanıcısı bulunmaktadır. 2003'teki müdahaleden bu yana özellikle Bağdat ve Basra'daki otel ve internet kafelerde internet kullanımında önemli bir artış kaydedilmiştir. Uluslararası internet ülke kodu ".iq"olan Irak'ta 2013 yılında 3,4 milyon internet kullanıcısı bulunmaktadır. Ülkede penetrasyon oranının %10 düzeyinde olduğu ifade edilmektedir.

b.4. Konut Sektörü

Koalisyon güçlerinin müdahalesinin ve müdahalenin ardından uzun bir süredir değişen yoğunlukta devam eden iç savaşın hanehalkının ikamet ettiği alanlarda yarattığı yıkım, Irak'ta barınma ihtiyacını hükümet yetkililerinin çözmek zorunda oldukları en önemli sorunlardan biri haline getirmiştir. Bu çerçevede, Irak'ta Ulusal Kalkınma Planı'na göre yarıya yakını Bağdat ve Nineve illerinde olmak üzere toplam 2 milyon, hükümet yetkilileri tarafından verilen güncel bilgilere göre ise 2,5 milyon konut açığı bulunmaktadır. Mevcut konut açığının yanı sıra nüfus artış hızının yüksek olması ve hasar görmüş konutların onarım ihtiyacı yüksek tutarlı konut projelerini gündeme getirmekte ve uluslararası pek çok firma için fırsat oluşturmaktadır. Bağdat'ın 10 km. güney doğusundaki proje bedeli 7,75 milyar USD olan ve 600 bin kişinin ikamet edeceği 100 bin konutluk "Bismayah New City" projesi ülkede gerçekleştirilen konut projelerinden en önemlisi olarak dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra, Irak'ta pek çok konut projesinin inşaatı devam etmektedir. Ancak, hükümet yetkilileri tarafından yapılan açıklamalarda 2016 yılı sonunda toplam konut açığının ancak %5'lik kısmının karşılanacağı ifade edilmektedir.

b.5. Tarım Sektörü

1980'li yıllardan itibaren Irak'ta tarım sektörü istikrarsızlıklar ve savaşlar nedeniyle kapasitesinin altında üretim yapmıştır. 2003'teki müdahalenin ardından tarımsal üretim sulama ve drenaj sisteminin hasar görmesi nedeniyle daha da azalmıştır. Uluslararası veritabanlarına göre 2013'te tarımın toplam GSYH içindeki payının %3,3 olduğu hesaplanmaktadır. Tarım sektörü üretimde düşük paya sahip olmasına rağmen toplam çalışanların %22'sini istihdam etmektedir.

Irak'ın 43,5 milyon hektarlık toplam alanının %19'u (yaklaşık 8 milyon hektarı) tarıma elverişli durumdadır. Ancak, bu alanın yalnızca 4 milyon hektarlık kısmında üretim yapılmaktadır. Ayrıca, kullanılan tarım arazilerinin büyük çoğunluğunun birim büyüklüğü 10 hektardan daha küçük olup bu durum tarımsal üretimde verimliliği olumsuz etkilemektedir.

Irak'ın kuzey bölgelerinde yağmur suyuna dayalı tarım daha yaygınken, orta ve güney Irak'ta sulu tarım daha çok Fırat ve Dicle nehirlerinden sağlanan su kanalları vasıtasıyla yapılmaktadır.

Ülkede temel tarım ve hayvancılık ürünleri buğday, arpa, pirinç, sebze, hurma, pamuk ile sığır, koyun ve kümes hayvanlarından oluşmaktadır. Son dönemde Irak'ta tarımın zayıf bir görünüm sergilemesi ve 2003'teki müdahalenin ardından ülke genelinde gıda talebinin artmasıyla gıda ithalatı artış kaydetmiştir.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından açıklanan verilere göre, Irak'ın en fazla ithalat yaptığı tarım ve hayvancılık ürünlerinin buğday, un, şeker gibi temel gıda ürünleri olduğu görülmektedir.

Irak'ta İthal Edilen Tarım ve Hayvancılık Ürünleri - 2013

Sıra	Ürün	Miktar (ton)	Değer (bin USD)
1	Buğday	2.888.833	1.144.839
2	Tavuk Eti	371.978	691.542
3	Şeker	720.178	583.891
4	Buğday Unu	850.419	446.856
5	Sigara	33.033	384.546
6	Tavuk Yumurtası	188.187	292.510
7	Ayçiçek Yağı	328.100	292.500
8	Pastane Ürünleri	97.994	223.914
9	Margarin	114.220	159.514
10	Gıda Hazırlama Mal.	56.914	140.338

Kaynak: TradeMap

IV. Irak'ta Bankacılık ve Finans Sektörü

Irak'ta 7'si kamu, 23'ü özel, 8'i islami ve 16'sı yabancı olmak üzere toplam 54 banka faaliyet göstermektedir. Ülkede bankacılık sistemi kamu bankalarının hâkimiyetinde olup, Irak Merkez Bankası'nın verilerine göre sektörün toplam aktiflerinin %91'i kamu bankalarına aittir. Aktif büyüklüğü bakımından kamu bankalarının üstünlüğünü bulunmasına rağmen, özel bankaların şube sayısı kamu bankalarından daha fazladır. 2013 yılı itibarıyla sektörde mevduatın krediye dönüşüm oranının da %42 gibi oldukça düşük seviyede olduğu görülmektedir.

Irak Bankacılık Sektörü (2013)

	Kamu	Diğer*	Toplam
Banka Sayısı	7	47	54
Şube Sayısı	484	530	1.014
Çalışan Sayısı	21.557	11.923	33.480
Temel Bilanço Büyüklükleri (trilyon Irak Dınarı)			
Aktif Büyüklüğü	207,3	20,3	227,6
Nakdi Krediler	23,4	5,7	29,1
Mevduat	60,2	9,8	70,0
Temel Bilanço Büyüklükleri (milyar USD)			
Aktif Büyüklüğü	177,8	17,4	195,2
Nakdi Krediler	20,1	4,9	25,0
Mevduat	51,6	8,4	60,0

Kaynak: IMB

(*) İslami, yabancı ve özel sektör bankalarını içermektedir. Banka sayısına ülkede şube açmak suretiyle faaliyet gösteren yabancı bankalar da dahildir.

Kamu bankaları özelinde değerlendirildiğinde Rafiadin Bank ve Rasheed Bank en büyük kamu bankaları olarak dikkat çekmektedir. Ülke çapında yaygın bir şube ağına sahip olan söz konusu iki banka toplam mevduat hacminin de %71'ine sahiptir. Irak bankacılık sektörü için büyük önem taşıyan bir diğer banka ise Temmuz 2003'te 100 milyon USD sermaye ile kurulan Irak Ticaret Bankası'dır (Trade Bank of Iraq - TBI). Kamu bankası statüsünde olan TBI, Irak'ın uluslararası ticarete

entegrasyonunda ve yeniden imarında önemli rol oynamıştır. TBI; ülkede özel sektörün ve dış ticaretin gelişmesine yönelik olarak bankacılık işlemleri (akreditif) ile yatırım projeleri için (altyapı, konut, enerji, otel, inşaat, imalat) kredi hizmetleri sunmaktadır. TBI başlangıçta bakanlıkların, kamu kuruluşlarının ve özel sektör şirketlerinin dış ticaret işlemlerinde tek yetkili durumundayken, sonraki dönemde özel sektör bankalarının TBI iznine tabi olarak 5 milyon USD'ye kadar akreditif açmalarına olanak tanınmıştır.

Irak bankacılık sektörü içindeki payı oldukça küçük olan ve ülkenin hızlı ekonomik büyümesine katkı sağlayacak büyük projeleri finanse edebilecek güçte olmayan özel sektör (İslami, Özel, Yabancı Bankalar) bankalarının kamu bankalarına göre zayıf kalmasında, ülke ekonomisinde önemli bir paya sahip kamu kurum ve kuruluşlarının özel sektör bankaları ile iş yapmasını engelleyen yasal düzenlemenin etkili olduğu ifade edilmektedir. Piyasada özel döviz büroları da faaliyet göstermektedir.

Irak'ta Faaliyet Gösteren Bankalar (2013)

Kamu Bankaları		İslami Bankalar	
1	Rafidain Bank	1	Iraqi Islamic Bank
2	Rasheed Bank	2	Elaf Islamic Bank
3	Industrial Bank of Iraq	3	Kurdistan International Bank
4	Agricultural Cooperation Bank	4	National Islamic Bank
5	Real Estate Bank	5	Dijlah &Furat Bank (Körfez şirketleri %49 pay)
6	Iraq Bank	6	Islamic Regional Cooperation Bank
7	Trade Bank of Iraq	7	AL Bilad Islamic Bank
		8	Cihan Bank
Özel Sektör Bankaları		Yabancı Bankalar*	
1	Baghdad Bank (KIPCO-Burgan Bank %52 pay)	1	Arab Banking Corporation (Bahreyn)
2	Commercial Bank of Iraq	2	T.C. Ziraat Bankası A.Ş. (Türkiye)
3	Iraqi Middle East Investment	3	Bank Melli Iran (İran)
4	Investment Bank of Iraq	4	Byblos Bank (Lübnan)
5	United Bank	5	IBL Bank (Lübnan)
6	Dar es Salaam Investment Bank (HSBC %70 pay)	6	Beirut Bank and Arabic Center (Lübnan)
7	Mosul Bank	7	Abu Dhabi Islamic Bank (Birleşik Arap Emirlikleri)
8	Babylon Bank	8	Vakıfbank (Türkiye)
9	Basrah International Bank	9	AlBaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. (Türkiye)
10	National Bank of Iraq (Jordan Capital Bank %78,5 pay)	10	Türkiye İş Bankası A.Ş. (Türkiye)
11	Credit Bank of Iraq (National Bank of Kuwait %81pay)	11	Parsian Bank (İran)
12	Economy Bank	12	Credit Libanais (Lübnan)
13	Sumer Commercial Bank	13	Bank Med (Lübnan)
14	Gulf Commercial Bank	14	Bank Asya (Türkiye)
15	Warka Bank	15	Banque Libano Francaise (Lübnan)
16	North Bank	16	Standard Chartered Bank (İngiltere)
17	Union Bank of Iraq		
18	Ashur International Bank		
19	Al Mansour Bank (Qatar National Bank %51pay)		
20	Trans Iraq Bank		
21	Huda Bank		
22	Erbil Bank		
23	Development Bank International Bank		

Kaynak: IMB, Rabee Securities

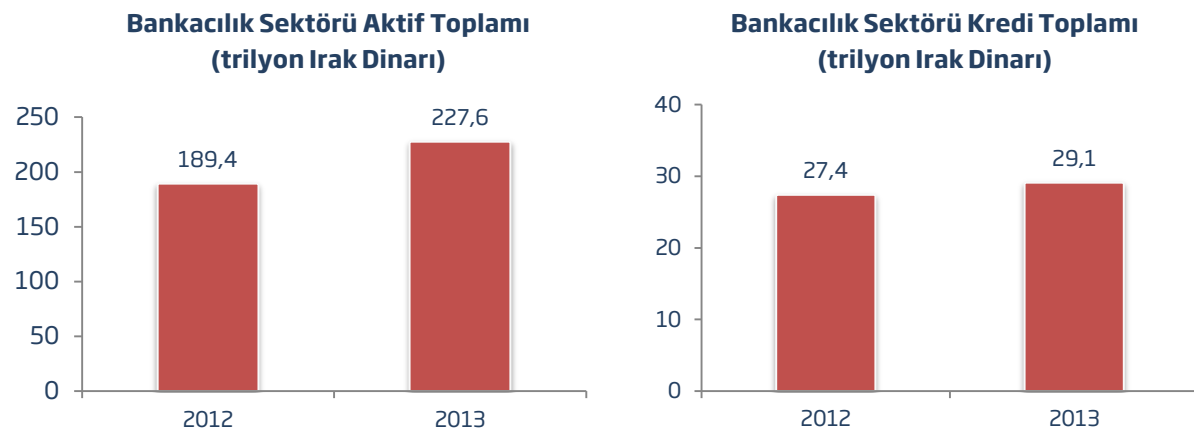
*Irak'ta şube açmak suretiyle faaliyet gösteren bankalardır

Irak Merkez Bankası'nın kurulmasının dışında son 10 yıllık dönemde Irak bankacılık sektöründe gerçekleştirilen veya gerçekleştirme aşamasında olan başlıca reformlar, ulusal çapta elektronik para ağı kurmak, özel bankacılığı geliştirmek ve devlet bankalarını yeniden yapılandırmak olmuştur.

IMB, bankaların minimum sermaye gereksinimlerine ilişkin yaptığı düzenlemede asgari sermaye tutarını Haziran 2013 itibarıyla 250 milyar Irak Dinarı'na (\approx 215 milyon USD'ye) yükseltmiştir. Bu çerçevede, özel bankalarının en büyük olanlarının bile önemli ölçüde sermaye artırımına gitmesi gerekmiş ve Ekim 2014 itibarıyla Irak Borsası'na kote 21 özel bankadan 20 tanesinin sermayesini 250 milyar Irak Dinarı seviyesine yükselttiği bilgisi edinilmiştir. Öte yandan, Irak Merkez Bankası ülkede faaliyet gösteren lisanslı yabancı bankaların sermayelerinin Haziran 2015'e kadar 35 milyon USD'ye, 2015 yılsonuna kadar ise yerli bankaların sermayelerinin %30'una karşılık gelen 70 milyon USD'ye çıkarılması yönünde karar almıştır. İzleyen dönemde yerli bankaların sermayelerinin asgari tutarının üst limitlerinde değişiklik yapılması durumunda yabancı bankaların asgari sermayelerinin hesaplanmasında %30'luk orana riayet edileceği ifade edilmiştir. Asgari sermaye tutarına yönelik söz konusu düzenlemelerin önümüzdeki dönemde sektörde konsolidasyon sürecini hızlandırabileceği ve 2015 yılında bazı yabancı bankaların şubelerini kapatmak durumunda kalabileceği düşünülmektedir.

Ülkede bankacılık sektörünün geliştirilebilmesi için özel sektör bankalarının payının artması, sektörün kalifiye eleman ihtiyacını karşılayabilmek için eğitime önem verilmesi ve sektörün IMB dışında bir kuruluş tarafından denetlenmesi gerekmektedir. Ayrıca, kredi talep eden müşterilerin kredi değerliliğinin ölçümünü sağlayacak altyapının oluşturulması da sektörün önemli reform alanları arasında sayılmaktadır.

2011'de Irak Merkez Bankası tarafından Rafidain ve Rasheed bankalarının yeniden yapılandırılması kapsamında bilançolarından aktiflerinin bir kısmı silinmiştir. Bu dönemde, Rafiadin Bank'ın aktiflerinden 86,2 trilyon Irak Dinarı (73,9 milyar USD), Rasheed Bank'tan ise 17,9 trilyon Irak Dinarı (15,4 milyar USD) silindiği ifade edilmektedir. 2013'te Irak bankacılık sektörünün toplam aktifleri %20,2 artarak 227,6 trilyon Irak Dinarı'na (195,2 milyar USD'ye) ulaşmıştır.

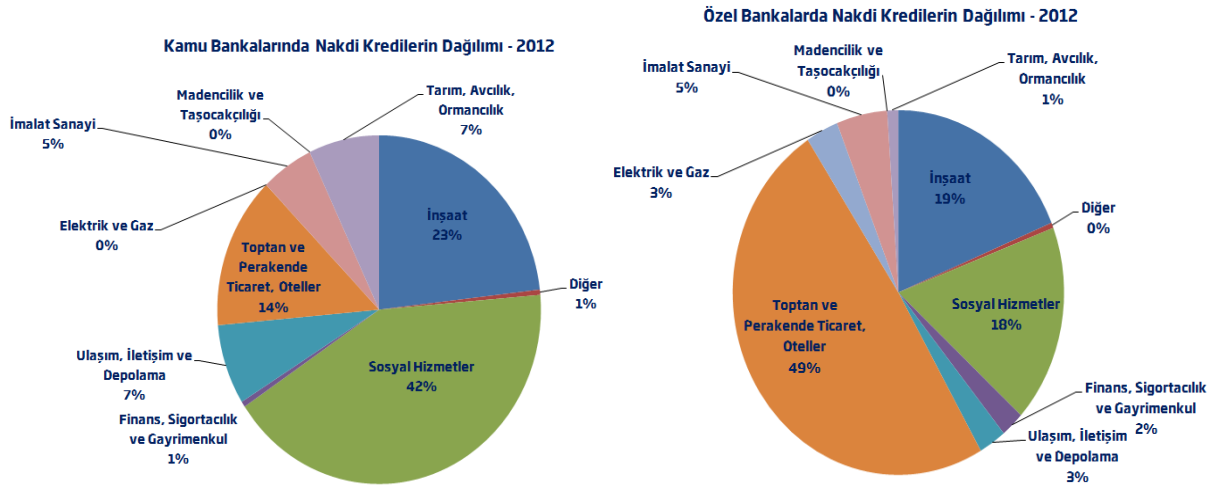

Kaynak: IMB

Irak bankacılık sektöründe toplam kredi hacmi 2013'te %6,3 artarak 29,1 trilyon Irak Dinarı'na (25 milyar USD'ye) yükselmiştir. 2012 yılındaki hızlı artışa rağmen kredi hacminin bölge ülkelerine göre

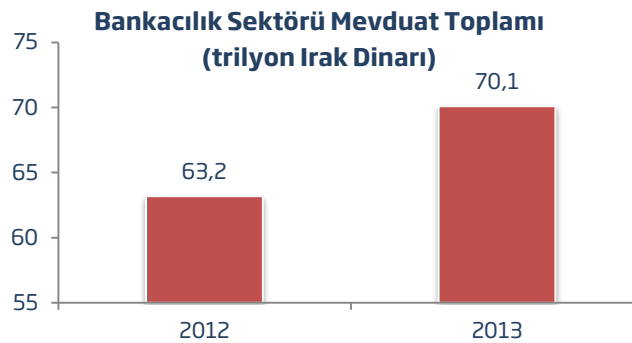
düşük kalmasında bankaların kredilerin %200'ü kadar teminat talep etmesinin ve Merkez Bankası'nın faiz indirimlerini aynı ölçüde kredi faizlerine yansıtılmamasının etkili olduğu ifade edilmektedir.

Nakdi kredilerin sektörel dağılımı incelendiğinde, kamu kesimi ve özel sektör bankaları arasındaki farklılık dikkat çekmektedir. Kamu bankalarının kredilerinin sosyal hizmetlerde yoğunlaştığı görülürken, özel sektör bankalarında kredilerin yarıya yakını toptan ve perakende ticaret sektörüne kullanılmıştır.

Kaynak: IMB

Irak bankacılık sektöründe toplam mevduat hacmi 2013 yılında %11 artarak 70,1 trilyon Irak Dinarı'na (5,9 milyar USD'lik artışla 60 milyar USD'ye) yükselmiştir.

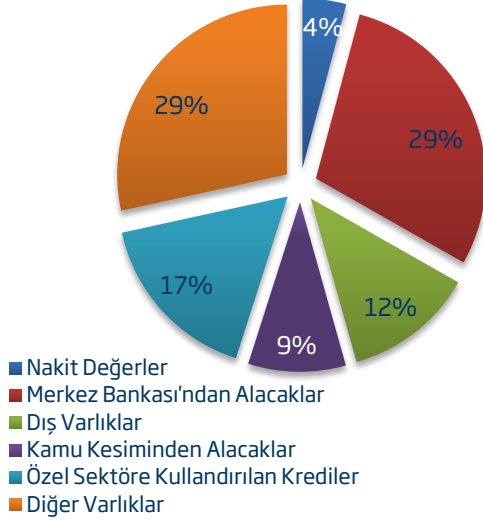

Kaynak: IMB

Irak bankacılık sektörünün bilanço yapısı konsolide edilmiş verilere göre incelendiğinde, özel sektöre kullanılan kredilerin toplam aktifler içindeki payının %17 ile oldukça düşük bir seviyede olduğu görülmektedir. Ayrıca, Merkez Bankası'ndan alacaklar kaleminin yüksek seviyesi dikkat çekmektedir. Bankacılık mevzuatına göre Irak'ta bankalar mevduatın %15'ini merkez bankası nezdindeki hesaplarında zorunlu karşılık olarak tutmak zorundadır. Sektörün yükümlülüklerinin %61'lik kısmı mevduattan oluşmakta olup, konsolide bankacılık verilerine göre toplam mevduatın %44'ü vadesiz, %11'i vadeli mevduattan oluşurken kamu kesimi mevduatı da %41 paya sahiptir. Yasal düzenlemeler gereği kamu mevduatının tümü kamu bankalarında yer almaktadır. Vadesiz mevduatın yüksek payı ise sektöre ve ekonomiye olan güvensizliği teyit etmekte ve ülke

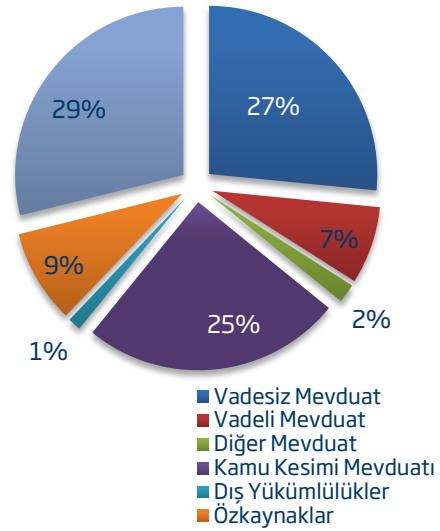
ekonomisinin henüz istikrara kavuşmadığını göstermektedir. Haziran 2014 itibarıyla Irak'ta 1 yıl vadeli mevduata verilen ortalama faiz %6,4 düzeyindedir. Bu oran ülkenin en büyük bankaları olan Rafidain ve Rasheed Bank'ta sırasıyla %5,5 ve %5 seviyesindedir. Sektörün yükümlülüklerinin %9'u ise özkaynaklardan oluşmaktadır.

Bankacılık Sektörünün Aktif Yapısı - 2012

Kaynak: IMB, Konsolide edilmiş veriler

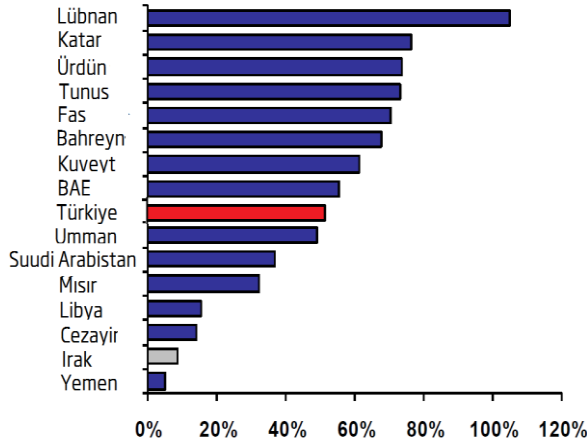
Bankacılık Sektörünün Pasif Yapısı - 2012

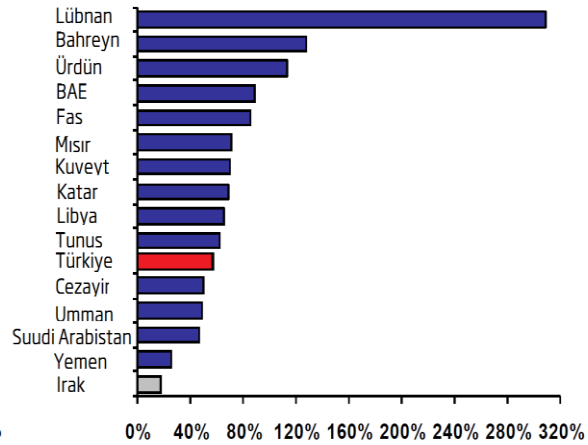
2012 yılında Irak'ta bankacılık sektörünün kârı 2011 yılına göre %68,1 artış kaydederek 1,6 trilyon Irak Dinarı'na (1,4 milyar USD'ye) ulaşmıştır. 2012 yılı itibarıyla bankacılık sektörünün aktif karlılığı %0,95 düzeyinde gerçekleşmiştir. Irak bankacılık sektörüne ilişkin hazırlanan ve mevduat hacmine göre en büyük 5 özel bankanın incelendiği bir çalışmaya göre dış ticaret faaliyetlerinden (para transferi ve akreditif) sağlanan komisyonlar sektör için en önemli gelir kaynağı durumundadır. Ayrıca, bankaların Merkez Bankası'ndan sabit kurdan temin ettiği USD'yi piyasaya satarak elde ettiği gelirin de sektörün kârına katkı sağladığı ifade edilmektedir. Dış ticaret faaliyetlerinin ardından geleneksel bankacılık faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin de sektör için önem arz ettiği ifade edilmektedir. Merkez Bankası'nın borçlanma faizinin nispeten yüksek olduğu 2008 öncesinde IMB'inde tutulan mevduattan ve menkul kıymetlerden elde edilen gelirler daha ön plandayken, IMB'den gelen faiz indirimlerinin etkisiyle kârlılıkta geleneksel bankacılık faaliyetleri önem kazanmıştır.

Bölge ülkeleri ile kıyaslandığında Irak bankacılık sektörünün bölge ülkelerine göre az gelişmiş durumda olduğu ve gelişme potansiyeli taşıdığı görülmektedir. Nitekim, 2012 yılında Irak'ta kredi hacmi/GSYH oranı %8,5, mevduat hacmi/GSYH oranı %17,3 seviyesinde gerçekleşmiştir. Öte yandan, ülkedeki yüksek yatırım ihtiyacı dikkate alındığında kredi hacmi açısından Irak bankacılık sektörünün büyük bir gelişme potansiyeline sahip olduğu görülmektedir.

Bölge Ülkelerinde Kredi/GSYH Oranı (2012 - %)

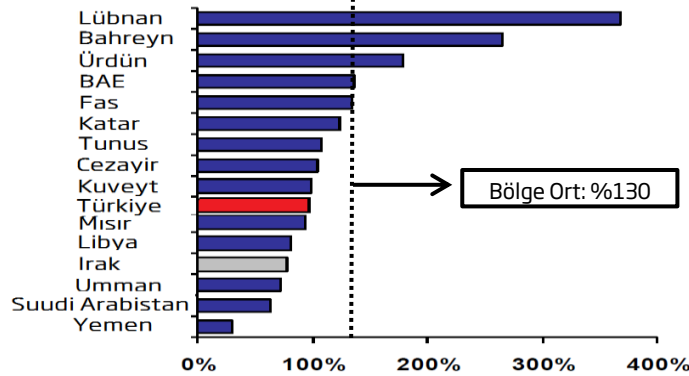
Bölge Ülkelerinde Mevduat/GSYH Oranı (2012 - %)

Kaynak: Byblos Bank

Irak'ta toplam aktifler/GSYH oranı %78 ile %130 olan bölge (Kuzey Afrika ve Orta Doğu) ortalamasının oldukça altındadır. Toplam krediler/GSYH oranının da %29 ile %55 olan bölge ortalamasının gerisinde kalması sektörün büyüme potansiyeline işaret etmektedir. Kredilerin yarıya yakınının kamu kesimine kullandırıldığı ve özel sektöre kullandırılan kredilerin GSYH oranının sadece %15 civarında olduğu hesaplanmaktadır.

Bölge Ülkelerinde Aktiflerin GSYH'ye Oranı (2012)

Kaynak: Byblos Bank

Irak'ta penetrasyon oranının düşük olması, yüksek büyüme potansiyeli ile yeniden inşa sürecinde yüksek finansman ihtiyacı bankacılık sektörünün gelişimi açısından "fırsat" alanları olarak dikkat çekmektedir. Öte yandan, olumsuz güvenlik koşulları, teknik ve hukuki açıdan bankacılık altyapısının yetersizliği, sektördeki reformların yavaş gerçekleşmesi, kalifiye eleman eksikliği ve kamu bankalarının belirgin hâkimiyeti sektördeki önemli sorunlar arasında yer almaktadır.

Irak'ta bankacılık sektörünün yaşadığı en önemli sorunlardan bir tanesi de sektöre olan güvenin yeterince tesis edilememiş olmasıdır. Özellikle hanehalkının sektöre olan güveni, sektörde usulsüzlüğün ve rüşvetin yaygın olduğu düşüncesinin etkin olması sebebiyle düşük seviyededir. Nitekim, çeşitli kaynaklara göre banka hesabına sahip olan kişi sayısının toplam nüfusa oranının %20 civarında olduğu ifade edilmektedir. Söz konusu yolsuzluk ve rüşvet algısının kamu bankaları

arasında yaygın olduğu dikkate alındığında, sektöre olan güvenin artırılması açısından özel sektörün etkinliğinin artmasının büyük önem taşıdığı düşünülmektedir.

Irak'ta bankacılık hizmetlerine erişim imkânları da sınırlı düzeydedir. Örneğin 35 milyon kişinin yaşadığı Irak'ta 900 civarında şube bulunurken, Ürdün'de 6 milyonluk nüfusa 600 şube ile hizmet verilmektedir. Diğer bir ifade ile her 100 bin kişiye Ürdün'de 10 şube düşerken, Irak'ta bu sayı 2,5 olmaktadır. Ülkede kredi kartı ve POS gibi temel bankacılık ürünlerinin kullanımı da yaygın değildir. Dünya Bankası verilerine göre 2011 yılında Irak'ta 100 bin kişiye 2 ATM cihazı düşerken, bu rakam Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde 26 adettir. ATM'lerin bankalar arasında entegre olmadığı dikkate alındığında müşterilerin hesaplarından para çekme imkânları daha da kısıtlı bir hale gelmektedir. Önümüzdeki dönemde Irak Merkez Bankası'nın koordinasyonunda ortak ATM sistemine geçilmesi hedeflenmektedir. Ancak, güvenlik sorunları nedeniyle ATM cihazlarının banka şubelerinin içinde yer alması ortak ATM projesinden yeterli verim alınamayacağı yönündeki endişeleri artırmaktadır. Ayrıca, ilk etapta internet üzerinden para transferi imkânını sağlayacak olan mobil bankacılık sisteminin geliştirilmesi yönünde adımlar atılmaktadır. Banka hesabına sahip müşteri sayısının azlığına rağmen cep telefonu kullanımının oldukça yaygın olduğu ülkede, mobil ödeme sistemleri alanındaki gelişmelerin bankacılık sektörü penetrasyon oranının artırılmasına önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Irak'ın demografik yapısı ve nüfus artış hızı bireysel bankacılık açısından önemli bir potansiyele işaret etmektedir. 2013 yılı itibarıyla Irak'ta nüfus artış hızı %2,5 düzeyindedir. Nüfusun %37'lik kısmı 0-14 yaş arasında yer almakta olup bu durum önümüzdeki yıllarda bankacılık hizmeti talep edebilecek nüfusun artacağına işaret etmektedir. Irak'ta belirsizliğin sona ermesi ve Türkiye-Irak ilişkilerinin normalleşmesi durumunda, akreditifli işlemlere ve havale işlemlerine aracılık edilmesi gibi konularda Irak'ta faaliyet gösteren bankalar ile iş birliğinin artırılacağı düşünülmektedir. Ayrıca, kamu bankalarının bankacılık sektöründeki hakim konumunun ilerleyen dönemlerde de devam edeceği dikkate alındığında, devlet destekli yatırım projelerinin finansmanı konusunda kamu bankaları ile konsorsiyum yapılmasının orta ve uzun vadede verimli olacağı anlaşılmaktadır.

V. Irak'ta Yatırım Ortamı

Irak'ta özel sektörün iş yapabilme ortamı oldukça kötü durumdadır. 2003'ten bu yana ülkede iş ortamı oldukça yavaş bir gelişme göstermiştir. Dünya Bankası ve IFC tarafından hazırlanan İş Yapma Kolaylığı Endeksi'ne göre Irak 2012'ye göre 2 sıra gerileyerek 2013'te 185 ülke arasında 165. sırada yer almıştır. Ülkede yolsuzluk da oldukça yaygın durumdadır. Transparency International adlı kuruluş tarafından açıklanan Yolsuzluk Algısı Endeksi'ne göre Irak, 2012'de 176 ülke arasında 169. Sırada yer almıştır. Ayrıca, ülkede yaşanan güvenlik sorunları da iş ortamında istikrarın sağlanmasında en önemli engellerden biri konumundadır. Ülkede zayıf olan altyapının savaş sonrasında daha da kötüleşmesi ve özel sektör şirketlerinin büyük ve nispeten kalifiye insan kaynağı bulunan kamu şirketleri ile rekabet etmekte güçlüklerle karşılaşması özel sektörün gelişiminin önünde engel durumundadır.

VI. Irak-Türkiye İlişkileri

a. Dış Ticaret

Körfez Savaşı öncesinde dış ticaretimizde önemli bir paya sahip olan Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi sonrasında yürürlüğe giren 6 Ağustos 1990 tarih ve 661 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararı ile uygulamaya konan Irak'a yönelik yaptırımlardan en fazla etkilenen ülke Türkiye olmuş ve ikili ticari ilişkiler durma noktasına gelmiştir. Bu dönemde özellikle Türkiye'nin ihracatı ciddi bir şekilde zarar görmüştür. 1996 yılı sonlarında BM'nin yaptırımlar rejiminin yumuşatılmasını öngören "BM Petrol Karşılığı Gıda ve İlaç Programı"nın yürürlüğe girmesi sonucunda 1997'de iki ülke arasındaki ticari ilişkiler yeniden canlanma eğilimine girmiştir. Sonraki yıllarda da Irak'a uygulanan yaptırımların hafifletilmesi ile birlikte, ticaret hacmi yükselişini sürdürmüştür.

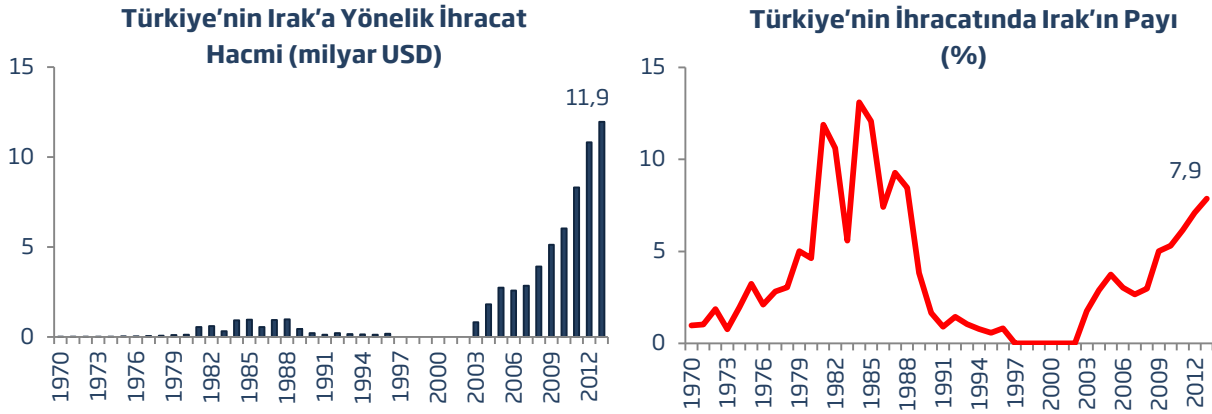
Türkiye ve Irak arasındaki ticaret dengesi, Türkiye lehine gelişimini sürdürmektedir. 2013'te Türkiye'nin Irak ile dış ticaret hacmi 12 milyar USD'yi aşmıştır. 2009'da Türkiye'nin ihracatında 5. sırada yer alan Irak, 2013 yılında Almanya'nın ardından 2. sıraya yükselmiş ve Irak'ın Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı %7,9'a ulaşmıştır. 2014'te ise ülkede yaşanan sorunlar nedeniyle Türkiye'nin Irak'a ihracatının yavaşlama eğilimine girdiği; 11 aylık veriler dikkate alındığında ülkeye ihracatta 2013'ün aynı dönemine göre %8,8 gerileme olduğu görülmüştür.

Irak-Türkiye Arasındaki Dış Ticaret

Milyon USD	İhracat			İthalat*			Dış Ticaret Dengesi
	Toplam	Pay (%)	Sıra	Toplam	Pay (%)	Sıra	
2009	5.123	5,0	5	121	0,1	68	5.003
2010	6.036	5,3	5	153	0,1	74	5.883
2011	8.310	6,2	2	87	0,0	96	8.223
2012	10.822	7,1	2	149	0,1	80	10.673
2013	11.949	7,9	2	146	0,1	80	11.803
2014/11 (ilk 11ay)	9.788	6,8	2	240	0,1	64	9.548

*Petrol ürünlerine ilişkin veriler gizlilik taşıdığından ithalat verilerine yansımamaktadır.
Kaynak: TÜİK

Türkiye 2003 yılında Irak'a 829 milyon USD tutarında ihracat gerçekleştirmiştir. Bu dönemde, Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı on üçüncü ülke konumunda yer alan Irak, toplam ihracatımızın %1,8'ini oluşturmuştur. İzleyen dönemde ise, hızlanan ticaret faaliyetleri Irak'a yapılan ihracatın yaklaşık 14 katına çıkmasını sağlamış ve 2013 itibarıyla Irak Türkiye'nin en büyük ikinci ihraç pazarı haline gelmiştir. Aynı dönem itibarıyla Irak'ın Türkiye'nin ihracatı içindeki payı %7,9 düzeyine yükselmiştir. 2014'te ülkede meydana gelen karışıklıklar sonucunda, yılın ilk 11 ayına ilişkin verilere göre Irak Türkiye'nin en büyük ikinci ihraç pazarı konumunu korumakla birlikte, ülkenin Türkiye'nin toplam ihracatındaki payı %6,8'e gerilemiştir.

Kaynak: TÜİK

2013 itibarıyla Türkiye'nin Irak'a ihracatı 11,9 milyar USD düzeyinde gerçekleşirken; Kuveyt, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri gibi çevre ülkelere yapılan ihracatın büyük bir bölümü de Irak üzerinden gerçekleştirilmektedir.

Irak'ta 1990'dan bu yana devam eden çatışma ortamı, sanayi ve enerji gibi sermaye yoğun sektörlerin yanı sıra tarım ve hayvancılık gibi nispeten emek yoğun sektörlerin de gelişmesini engellemiştir. Bu çerçevede, Türkiye Irak'a gıda ürünleri, ana metal sanayi ürünleri, mobilya, elektrikli makina ve cihazlar, plastik, kimyasal maddeler ve giyim gibi çok geniş bir yelpazede ürün ihraç etmektedir.

Irak'a Yapılan İhracatın Kompozisyonu (Ekonomik Faaliyetlere Göre - ISIC Rev3, 2013)

(milyon USD)	Irak'a Yapılan İhracat (I)	% Pay	Türkiye'nin Toplam İhracatı (II)	Irak'ın Payı (I/II)
Gıda ürünleri ve içecekler	2.717	22,7	10.665	25,5
Ana metal sanayi	1.727	14,5	17.517	9,9
Mobilya	918	7,7	6.194	14,8
Elektrikli makina ve cihazlar	875	7,3	6.460	13,5
Metal eşya sanayi	822	6,9	7.068	11,6
Tarım ve hayvancılık	753	6,3	5.627	13,4
Makine ve teçhizat	734	6,1	12.780	5,7
Plastik ve kauçuk ürünleri	689	5,8	7.030	9,8
Kimyasal madde ve ürünler	515	4,3	7.615	6,8
Giyim eşyası	501	4,2	12.704	3,9
Diğer	1.698	14,2	57.878	2,9
Toplam	11.949	100,0	151.538	-

Kaynak: TÜİK

Gıda ürünleri, mobilya, elektrikli makine ve cihazlar, metal eşyalar ile tarım ve hayvancılık sektörlerinde Irak'ın Türkiye'nin toplam ihracatındaki payı %10'un üzerindedir. Payları nispeten düşük olmakla birlikte ihracat tutarı 500 milyon USD'nin üzerinde olan sektörler de dikkate alındığında, bu sektörlerde Irak'ın Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler arasında ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir.

Irak'a ihraç edilen ürünler genellikle Kuzey Irak'ta depolanmakta ve ülkenin güney bölgelerine buradan ulaştırılmaktadır. Ülkenin güneyine gönderilen ürünlerin büyük bölümünü gıda ürünleri oluşturmaktadır. Örneğin, Musul-Erbil arasındaki Bedrike Bölgesi Irak'a ihraç edilen beyaz et ürünlerinin aktarılma merkezi olarak kullanılmaktadır. Son dönemde ise, ülkede siyasi istikrarın bozulması Türkiye'nin bölgeye yönelik ihracatını olumsuz yönde etkilemektedir. Irak'ta merkezi hükümetin izlediği politikalar ile Suriye'de yaşanan otorite boşluğu İD örgütünün Haziran ayından itibaren ülkenin kuzey ve orta bölgelerinde etkinliğini artırması için uygun bir zemin hazırlamıştır. Ağustos ayında Irak'ın kuzey bölgesine yönelik saldırılarını artıran İD, Musul Barajı'nı ele geçirdikten sonra ilerleyişini sürdürerek Erbil'in 45 km. batısına kadar yaklaşmıştır. Bu gelişmenin ardından ABD ordusu İD hedeflerine hava saldırıları düzenlemiş, ABD'nin desteğini alan Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi (KBY) güçleri İD'nin ilerleyişini durdurmuş ve Musul Barajı'nın kontrolünü yeniden ele geçirmiştir. Ancak, örgüt halen ticaret yollarının kavşak noktasında yer alan Musul kentini, Irak'ın en büyük rafinerisinin yer aldığı Baiji'yi ve Türkmenlerin yoğun yaşadığı Telafer kentini kontrolünde bulundurmaktadır. Ayrıca, İD Bağdat'ın 70 km. batısındaki Felluce kentine de hâkim durumdadır.

Örgütün etkin olduğu bölgede hakim olan belirsizlik ve çatışma ortamı nedeniyle Türk ürünlerine olan doğrudan talep azalırken, bu bölgenin ticaret güzergâhı üzerinde bulunması nedeniyle Irak'ın geri kalanına yapılan ihracat da olumsuz yönde etkilenmektedir.

Irak'a ihraç edilen ürünlerin genellikle Kuzey Irak'ta depolandığı ve aktarma merkezleri aracılığıyla Musul ve Samarra üzerinden ülkenin güney bölgelerine ulaştırıldığı bilinmektedir. Nitekim, Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) Irak'a yapılan ihracatın yaklaşık %70'inin Duhok üzerinden Irak'ın güney bölgesine aktarıldığını belirtmektedir.

Mevcut durum itibarıyla Irak, karayoluyla çevre ülkelere yönelik ihracatta transit ülke konumunu da yitirmiş bulunmaktadır. Bu durum, Türk ihracatçılarının izlediği pazar çeşitlendirmesi politikaları çerçevesinde son yıllarda toplam ihracat içindeki payı artma eğiliminde olan Ortadoğu ülkelerine yönelik ihracatımız açısından da risk oluşturmaktadır.

Irak'ın güneyine ve Körfez ülkelerine yönelik ticaret yollarının kesilmesi nedeniyle Türk ihracatçıları bu rotayı "by-pass" edecek alternatif güzergâh arayışlarına girmişlerdir. Kısa vadede İran üzerinden transit geçiş ile Irak'ın orta ve güney bölümlerine ulaşılması öncelikli alternatif olarak değerlendirilmektedir. Türk ve İranlı yetkililer arasında gerçekleştirilen görüşmelerin ardından yapılan açıklamada Gürbulak ve Esendere sınır kapılarından İran'a geçiş yapan tırların herhangi bir aktarma yapmadan Mehran sınır kapısından Irak'ın orta bölgesine, daha güneydeki Hürremşehr sınır kapısından ise Basra bölgesine geçiş yapabileceği ifade edilmiştir. Tırların Habur'dan Kuzey Irak'a giriş yapmasının ardından İran'a geçerek Irak'ın güney bölgelerine güvenli yollardan ulaşması da bir başka alternatif olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, Irak sınırları içerisinde Süleymaniye kenti üzerinden İran sınırına paralel olarak güneye aktarım yapılması da bir başka seçenek olarak gündemdedir. Ancak, sonuncu seçenek güvenlik açısından çok daha riskli olduğu için gerçekleşme ihtimalinin zor olduğu ifade edilmektedir. Alternatif ticaret yollarının kullanılacağı her durumda Irak'a ihracat yapan Türk şirketlerinin lojistik maliyetlerinin artacağı öngörülmektedir. Nitekim,

halihazırda Irak'ın güneyine nakliye yapan yerel firmaların tarifelerinin belirgin şekilde arttığı ifade edilmektedir. Ayrıca, İran'ın transit geçişlerde tır başına 700 USD akaryakıt vergisi talep ettiği belirtilmektedir. İD örgütünün Haziran 2014'ten itibaren ülkenin orta bölgesinde yarattığı belirsizlik ve çatışma ortamı, Türkiye'nin ülkeye yönelik ihracatını olumsuz yönde etkilediğini dış ticaret verileri de teyit etmektedir. Nitekim yaz aylarında Irak'a yönelik ihracatımız yıllık bazda belirgin şekilde (TÜİK verilerine göre Haziran'da %19,5, Temmuz'da %45,5, Ağustos'ta %25,8) gerilemiştir. Öte yandan, Eylül ayında Irak'a yönelik ihracat hacminin yıllık bazda %10,5 azalması ülkeye yönelik ihracatımızdaki gerilemenin sürmekle birlikte ivme kaybettiğini göstermiştir. Ancak, Ekim ve Kasım aylarında Irak'a yapılan ihracat hacmindeki gerilemenin yeniden derinleşmesi (kaybın %22'ye ulaşması) Türk ihracatçıların alternatif güzergâh arayışlarında henüz tam olarak başarılı olamadığı şeklinde yorumlanmıştır. Önümüzdeki dönemde; çatışmaların Irak'ın kuzeyine ve güneyine yayılmayacağı varsayımıyla, mevcut durumun Türkiye'nin yöneleceği alternatif ticaret yolları nedeniyle nakliye maliyetini artıracığı ancak toplam ihracat hacmi üzerindeki etkisinin sektörlere göre değişmekle birlikte nispeten sınırlı kalabileceği tahmin edilmektedir. 12 aylık kümülatif veriler dikkate alındığında ise Kasım ayı itibarıyla Irak'a ihracatımızdaki gerilemenin %6,4 olduğu görülmektedir.

Irak'a en fazla ihracat yapan iller incelendiğinde, 2013 yılı itibarıyla İstanbul, Gaziantep, Şırnak ve Mardin'in ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Söz konusu dört il, Irak'a yapılan ihracatın %64'ünü oluşturmaktadır. İlk dört ilden üçü Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunmaktadır. Bu bölgenin ihracatının yarısının Irak'a yönelik olması, Irak'ın bölge illeri açısından önemini ortaya koymaktadır. Nitekim illerin toplam ihracatı içinde Irak'ın payı incelendiğinde, Şırnak ve Mardin'in ihracatının neredeyse tamamının Irak'a yapıldığı görülmektedir. TİM tarafından açıklanan 2014 verilerine göre Şırnak ve Mardin'in ihracatı büyük ölçüde Irak'a yönelik ihracattaki azalışın etkisiyle sırasıyla %32 ve %13 daralmıştır. Bölgenin önemli ticaret merkezlerinden biri olan Gaziantep'te de %37 ile 2,3 milyar USD büyüklüğüne ulaşan Irak'a yönelik ihracatın payı 2014'te %33'e gerilemiştir. Tüm bu veriler, son dönemdeki gelişmelere karşı bölgenin duyarlılığının yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Kayseri ve Hatay gibi ihracatın önem arz ettiği illerde de Irak'a yönelik ihracatın olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir.

Türkiye'nin Irak'tan ithalatı dikkate alındığında ise, TÜİK'in açıklamış olduğu ülkelere göre dış ticaret istatistikleri içinde Irak'tan yapılan petrol ithalatı yer almamaktadır. Bu nedenle, Irak'tan yapılan ithalatın 2013 itibarıyla 146 milyon USD ile sınırlı bir düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. Bununla birlikte, EPDK'nın açıklamış olduğu miktar bazında petrol ithalatı verilerine göre 2006 yılında 552 bin ton ile Türkiye'nin petrol ithalatının %2'sini oluşturan Irak, 2013 itibarıyla 6 milyon ton ile Türkiye'nin en büyük petrol ithalatçısı konumuna gelmiş ve ithal edilen petrolün yaklaşık üçte biri Irak'tan temin edilir hale gelmiştir.

Ülkelere Göre Türkiye'nin Ham Petrol İthalatı

(bin ton)	İran	Rusya	S. Arabistan	Irak	Kazakistan	Diğer	Toplam
2006	9.121	6.871	3.354	552	-	4.165	24.063
2007	8.356	9.365	3.556	865	-	1.303	23.445
2008	7.800	7.137	3.073	1.874	636	1.223	21.743
2009	3.228	5.762	2.096	1.733	522	851	14.192
2010	7.261	3.320	1.953	2.001	1.786	516	16.837
2011	9.287	2.131	1.965	3.071	1.186	452	18.092
2012	7.561	2.113	2.823	3.739	1.414	1.835	19.485
2013	5.256	1.462	2.754	6.000	1.545	1.537	18.554
Payı (%)							
2006	38	29	14	2	-	17	100
2007	36	40	15	4	-	6	100
2008	36	33	14	9	3	6	100
2009	23	41	15	12	4	7	100
2010	43	20	12	12	11	3	100
2011	51	12	11	17	7	2	100
2012	39	11	15	19	7	9	100
2013	28	8	15	32	8	9	100

Kaynak: EPDK

(*) Rakamlar yuvarlamadan ötürü toplamı vermeyebilir.

Ocak-Ekim 2014 döneminde ise Irak'tan ham petrol ithalatı 4,3 milyon ton seviyesinde gerçekleşmiş olup, Türkiye'nin toplam ham petrol ithalatında Irak'ın payı 2013 yılındaki %32,4 seviyesinden %29,9'a gerilemiştir. Böylece Irak, Ocak-Ekim 2014 döneminde Türkiye'nin toplam ham petrol ithalatında %30,8'lik paya sahip İran'ın ardından ikinci sırada yer almıştır.

b. Doğrudan Yatırımlar

Irak firmalarının Türkiye'ye yaptığı yatırımlar sınırlı düzeydedir. Türk firmalarının Irak'taki doğrudan yatırımları da kayıtlı verilere göre tutar olarak sınırlı düzede olup finans sektöründe yoğunlaşmaktadır. Ülkede Bankamız dışında TC Ziraat Bankası (Bağdat ve Erbil), Vakıfbank (Erbil), Bank Asya (Erbil) ve Al Baraka Türk (Erbil) şube açmak suretiyle hizmet vermektedir. Firmalarımızın Irak'taki etkinliklerinin daha çok proje bazlı taahhüt hizmetlerine odaklandığı gözlenmektedir.

c. Müteahhitlik ve İnşaat Sektörü

Hızla artan petrol gelirlerinin yeniden yapılanma hedefleri doğrultusunda altyapı yatırımlarına yönlendirildiği Irak'ta, inşaat ve taahhüt sektörü hızlı bir büyüme göstermektedir. Bu çerçevede, inşaat işleri ve inşaat malzemeleri pazarı da gelişmektedir. Irak'ın yeniden yapılanma sürecinde Türk firmalarının da bölgede çok sayıda proje üstlendiği izlenmektedir. 1972'den bu yana Türk firmaları tarafından Irak'ta toplam 19,5 milyar USD tutarında proje gerçekleştirilmiştir. 2013 yılı itibarıyla müteahhitlik projelerinin ülkelere göre dağılımı incelendiğinde, Irak'ın %6,8 ile dördüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Türk müteahhitleri tarafından 2013 yılında ülkede toplam proje bedeli 2,1 milyar USD düzeyinde 65 proje üstlenilmiştir. Son dönemdeki gelişmeler, bu projelerin sürdürülebilirliğine ilişkin endişelerin de gündeme gelmesine neden olmuştur.

Sektör temsilcileri tarafından yapılan açıklamalarda İD'nin kontrolünde bulunan Musul dışındaki şantiyelerde inşaat faaliyetlerinin devam ettiği, yalnızca güney bölgelere malzeme taşıyan tırların

güvenlik nedeniyle bekletildiği ve mevcut inşaat faaliyetlerinde önemli aksama gözlenmeyeceği ifade edilmektedir.

Irak-Türkiye Arasındaki Müteahhitlik Hizmetleri

Milyon USD	2013			1972-2013		
	Proje Sayısı	Proje Bedeli	Pay (%)	Proje Sayısı	Proje Bedeli	Pay (%)
Irak	65	2.117	6,8	824	19.515	7,1
Toplam	374	31.308	100,0	7.371	274.168	100,0

Kaynak: TÜİK

Önümüzdeki dönemde, güvenlik sorunlarının azalması durumunda, hükümetin 5 yıl için öngördüğü 357 milyar USD'lik yatırım dikkate alındığında Irak'ta Türk firmaları için oldukça büyük bir potansiyel olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte, bölgeye ilişkin artan riskler dikkate alındığında, Türk firmaların önümüzdeki dönemde yeni projeleri üstlenme konusunda daha temkinli bir tutum sergileyeceği tahmin edilmektedir.

d. Enerji Sektörü

Irak, enerji tedariki bakımından Türkiye için önemli bir potansiyel barındırmaktadır. Halihazırda gerçekleşen yüksek petrol ithalatının dışında doğalgaz açısından da Irak Türkiye açısından önemli bir tedarikçi olma potansiyeline sahiptir. Türkiye'nin toplam doğalgaz tüketimi 2012 yılında 45,3 milyar m³ olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılı için bu rakamın 48 milyar m³'e yaklaştığı tahmin edilmektedir. Elektrik enerjisi üretiminin yarıya yakınının doğalgaza dayalı termik santrallerde üretilmesi nedeniyle doğalgaz Türkiye için stratejik önemi yüksek bir kaynak durumundadır.

Türkiye'de tüketilen doğalgazın hemen tamamı ithal edilmektedir. Yaklaşık %60 ile en fazla ithalat Rusya'dan yapılırken bu ülkeyi boru hatlarıyla gaz alımı yapılan İran ve Azerbaycan ile sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) alınan Nijerya ve Cezayir izlemektedir. Mevcut tedarikçi profili, Türkiye'nin enerjide büyük ölçüde tek ülkeye bağımlı olması sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle enerji kaynaklarının temininde kaynak çeşitlendirmesine gidilmesi son dönemde bir strateji başlığı olarak gündemdedir.

Uygun maliyetli ve sürdürülebilir doğalgaz temininde Türkiye'nin alternatifleri sınırlıdır. Türkiye için doğalgazda mevcut tedarikçi portföyüne ilave edilebilecek seçenek olarak Kuzey Irak kaynaklı gaz sahaları öne çıkmaktadır. Önemli bir doğalgaz üretim potansiyeline sahip olduğu hesaplanan Kuzey Irak'ta çıkartılacak doğalgazın dünyaya ihracatı için de Türkiye ilk akla gelen güzergâhtır. Kuzey Irak'taki doğalgaz rezervleri ve üretim kapasitesine yönelik yapılan hesaplar bölgeden Türkiye'ye yapılabilecek gaz sevkiyatının uzun vadede 20 milyar m³'e ulaşabileceğine işaret etmekte olup bu rakam Türkiye'nin mevcut tüketiminin yaklaşık %45'ine karşılık gelmektedir. Taraflar doğalgaz satışı için belli bir fiyat ilan etmemiş olmakla beraber doğal gaz fiyatının Türkiye'nin mevcut gaz alım anlaşmaları çerçevesinde katlandığı maliyetin oldukça altında olacağı tahmin edilmektedir.

VII. Genel Değerlendirme

Dünyanın en büyük petrol rezervine sahip ülkelerinden biri olan Irak, savaş, ambargo ve istikrarsızlık ile geçen son 30 yılında ekonomik kalkınmasını gerçekleştirememiş ve küresel ekonomiden kopuk bir görüntü çizmiştir. Saddam Hüseyin döneminde şiddetle de olsa bir arada tutulabilen farklı etnik ve dini gruplar, 2003 yılında rejimin devrilmesi ile birlikte oluşan yeni siyasi atmosferde daha fazla söz sahibi olmaya çalışmıştır. Bu dönemde, ülkenin kuzeyinde Kürtler yarı otonom bir yapı oluşturmuş, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan Şii Araplar merkezi hükümette temsil edilmeye başlanmıştır. Geri plana itilen Sünni Araplar ise ülkede kısmen söz sahibi olabilmiş ve bu durum radikal sünni İslamcı örgütlerin güç kazanmasına zemin hazırlamıştır. 2005-2006 arasında yoğunlaşan mezhep çatışmaları kaynaklı ölümler günümüzde yeniden hız kazanmış ve radikal İD örgütü ülkenin ortalarına kadar ilerleyerek kritik öneme sahip bölgeleri zorlanmadan ele geçirmiştir. Her ne kadar İD örgütünün ekonomik aktivitenin yoğunlaştığı Kuzey bölgesi ile Şiilerin ağırlıkta olduğu güney bölgesine etkilerinin sınırlı kalacağı tahmin edilse de, etnik ve dini farklılıklardan kaynaklı yapısal sorunların çözümüne yönelik uzlaşmacı adımlar atılmadan Irak'ta uygun bir yatırım ortamının oluşması oldukça zor gözükmektedir. Bu anlamda, seçimlerin ardından Haydar El Abadi tarafından kurulacak olan yeni hükümetin yapısı kritik bir önem taşımaktadır.

Abadi'nin yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmesinin ardından Irak'taki sünni liderlerin bir kısmı Abadi'ye destek mesajları yayınlamıştır. Sünni grupların son dönemde İD'ye karşı izlediği tarafsız politikanın örgütün Irak içinde güç kazanmasında etkili olduğu göz önünde bulundurulduğunda söz konusu açıklamalar olumlu karşılanmıştır. Ayrıca, son dönemde İD örgütü ile çatışma halinde olan Kürt Bölgesel Yönetimi'ne ABD ve Avrupa ülkelerinden silah yardımı yapılması gündemde yer almaktadır. Söz konusu gelişmeler kısa vadede İD örgütünün ilerleyişini durdurmuştur. Bu gelişmelerin örgütün etkinliğinin azaltılması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Güvenli ve istikrarlı bir ortamın sağlandığı varsayıldığında, Irak ekonomisinin ve bankacılık sektörünün büyük bir gelişme potansiyeline sahip olduğu bilinmektedir. Ancak, mevcut jeopolitik sorunlar yanında petrol fiyatlarında 2014'ün ikinci yarısından itibaren gözlenen sert düşüş petrol gelirlerine dayalı bir ekonomik performansa sahip olan Irak için büyüme üzerinde en önemli kısa vadeli risk unsuru olarak görülmektedir. Irak'ta bankacılık sektöründe penetrasyon oranı da oldukça düşük olup bölge ülkelerinin oldukça gerisindedir. Ülkede kredi kartı ve POS gibi temel bankacılık ürünlerinin kullanımı da yaygın değildir. Bankacılık altyapısının gelişmesiyle bu potansiyelin de önem kazanacağı düşünülmektedir. Öte yandan, sektörde kamu bankalarının büyük ağırlığı piyasada etkin olmayı zorlaştırmaktadır.

Mevcut durumda Irak'ın geleceğine ilişkin belirsizlikler en üst seviyede bulunmaktadır. Ülkenin üniter yapısını koruması ihtimalinin azaldığı görülmekte, 2 ya da 3 farklı devlet kurulabileceği ihtimali daha sık gündeme getirilmektedir. Son dönemde yaşanan gelişmeler merkezi hükümetin güvenlik zafiyetini ortaya koymuş, nispeten güvenli kabul edilen KBY bölgesinin de ABD desteği olmadan riskli bir bölge olabileceği anlaşılmıştır. Ayrıca, Irak'ın ekonomik gelişiminde komşularının

da istikrarlı bir görünüm arz etmesinin önemi ortaya çıkmıştır. Belirsizliğin ve kaosun en üst düzeyde olduğu mevcut durumun aşılması, sonucunun ne olduğundan bağımsız olarak büyük önem arz etmektedir.

Irak, Türkiye için önemli bir ihraç pazarı ve yatırım alanı haline gelmiştir. Son yıllarda gerek bölgesel olarak gerekse makro bazda Türkiye ekonomisi bu ortamdan fayda sağlamıştır. Bu çerçevede, mevcut iş ilişkilerinin bölgede belirsizliğin ortadan kalkması ile birlikte yeniden canlanacağı ve artarak devam edeceği düşünülmektedir. Bankacılık sektörünün büyüme potansiyeli de dikkate alındığında, belirsizliğin ortadan kalkması durumunda orta ve uzun vadede Irak'ın Türk bankaları için önemli bir iş potansiyeli oluşturacağı düşünülmektedir.

SWOT (GZFT) ANALİZİ

Güçlü Yönler

- Yüksek nüfus artış hızı
- Zengin petrol rezervleri
- Türkiye ile gerçekleştirilen yüksek dış ticaret hacmi
- Yaygın cep telefonu kullanımının mobil bankacılık potansiyelini artırması

Zayıf Yönler

- Ekonominin petrol üretimine aşırı derecede bağımlı olması
- Bankacılık sektöründe özel sektörün payının düşük olması
- Kalifiye eleman açığı
- Sektörde denetim mekanizmasının zayıf olması
- Teknik ve hukuki açıdan bankacılık altyapısının yetersiz olması
- Sektörde reformların yavaş gerçekleşmesi
- Sektöre duyulan güvenin düşük olması
- Bankacılık hizmetlerine erişimin düşük olması
- Ülkede yolsuzluk ve rüşvet algısının yüksek olması

Fırsatlar

- Yüksek ekonomik büyüme potansiyeli
- Bankacılık sektöründe penetrasyon oranının düşük olması
- Yüksek yatırım ihtiyacı
- Artan nüfusun ve demografik yapının yarattığı bireysel bankacılık potansiyeli

Tehditler

- Ülkenin bütünlüğüne ilişkin artan endişeler ve güvenlik sorunları
- Petrol fiyatlarındaki düşüşün kalıcı olması
- Bankacılık sektöründe kamu bankalarının hakim konumu

YASAL UYARI

Bu rapor Bankamız uzmanları tarafından güvenilir olduğuna inanılan kamuya açık kaynaklardan elde edilen bilgiler kullanılmak suretiyle, sadece bilgilendirme amacıyla hazırlanmıştır ve hiçbir şekilde finansal enstrümanların alım veya satımı konusunda tavsiye veya finansal danışmanlık hizmeti sağlanması olarak yorumlanmamalıdır. Bu raporda yer verilen görüş ve değerlendirmeler, hiçbir şekilde Türkiye İş Bankası A.Ş.'nin kurumsal yaklaşımını yansıtmamakta olup, raporu kaleme alan uzmanların kişisel görüş ve değerlendirmeleridir. Türkiye İş Bankası A.Ş. bu raporda yer alan bilgi, görüş ve değerlendirmelerin doğru, değişmez ve eksiksiz olması konusunda herhangi bir şekilde garanti vermemektedir. Türkiye İş Bankası A.Ş. bu raporda yer alan bilgilerde herhangi bir bildirimde bulunmaksızın değişiklik yapma hakkına sahiptir. Bu rapor ve içindeki bilgilerin kullanılması nedeniyle doğrudan veya dolaylı olarak oluşacak zararlardan Türkiye İş Bankası A.Ş. hiçbir şekilde sorumluluk kabul etmemektedir.

İşbu rapor üzerinde Bankamızın telif hakkı olup, Bankamızın yazılı izni alınmaksızın herhangi bir kişi tarafından, herhangi bir amaçla, kısmen veya tamamen çoğaltılamaz, dağıtılamaz veya yayımlanamaz. Tüm haklarımız saklıdır.
